

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний лінгвістичний університет

Кафедра тюркської філології

Кваліфікаційна робота магістра з
тюркської філології на тему:

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ
КОНЦЕПТУ СІМ'Я У ТУРЕЦЬКІЙ ФРАЗЕМЦІ**

Студентки групи Мтур 53-21

факультету східної і слов'янської філології
денної форми навчання

Освітньої програми

Східна філологія: турецька мова і література,
переклад, методика навчання

Спеціальності: 035 Філологія

спеціалізації 035.068 Східної мови та літератури
(переклад включно), перша – турецька

Чайківської Вікторії Іванівни

Науковий керівник:

к. філол. н., доц. Пілик В. В.

Допущена до захисту

«___»_____2022 року

Завідувач кафедри

(підпис)

(ПІБ)

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	8
1.1. Когнітивний підхід до аналізу мовних явищ.....	8
1.2. Концепт як базове поняття когнітивної лінгвістики	17
1.3. Поняття та характеристики фразеологічної одиниці у мовознавстві.....	24
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ СІМ'Я У ТУРЕЦЬКІЙ ФРАЗЕМІЦІ.....	34
2.1. Соціокультурні уявлення про СІМ'Ю у мусульманстві й турецькому суспільстві.....	34
2.2. Когнітивні ознаки концепту СІМ'Я у турецькій та українській мовних картинах світу.....	38
2.3. Номінативне поле концепту СІМ'Я.....	43
2.4. Семантичний аналіз фразеологічних одиниць концепту СІМ'Я у турецькій мовній картині світу.....	48
Висновки до розділу 2.....	54
ВИСНОВКИ.....	56
ÖZET.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	64
Додаток 1.....	68
Додаток 2.....	75
Додаток 3.....	76

ВСТУП

Останніми десятиліттями у лінгвістиці все більше посилюється увага до вивчення напрямків когнітивної лінгвістики, дослідження концептів, виявлення їх ролі та місця у мовознавстві. Згідно з теорією когнітивної лінгвістики мова виявляє те, як особа осмислює себе, свою діяльність, оточення, створюючи власну картину світу. Сьогодні лінгвістика розглядає мову як суспільне явище, тісно пов'язане з культурою та історією того чи іншого народу.

У когнітології концепт виступає провідним поняттям. Тому незважаючи на різноманітність репрезентацій терміну “концепт”, все ж немає його однозначного тлумачення. Вивчаючи національно-культурну специфіку фразеологізмів, часто виникає проблема аналізу концептів, як “структур національної свідомості, загальних для всіх представників даного соціуму” (Шаховський та Панченко, 1999, 285-288). Перш за все увага лінгвістів направлена на концепти, які тісно пов'язані з культурою народу та найкраще відображають його особливості. Виявлення та аналіз основних термінів у світосприйнятті носіїв мови – це важлива задача для науковців.

Концепт має мовне вираження через засоби мови, у тому числі і через фразеологічні одиниці (Маслова, 2001). Завдяки першовідкривачам цієї галузі (Дж. Лакоффа, Г. Штерна, Р. Ленекера, М. Джонсона, Р. Джекендоффа, Ч. Філлмора, У. Чейфа, С. Левінсона, С. Хеймана та інші), ми маємо фундамент для подальших наукових досліджень (Попова, 2001, с. 38). Також варто згадати і праці українських науковців (С. Сорокін, В. Пілик, І. Покровська, І. Каціон, Т. Тімкова та інші), які сформували підґрунтя для концептуального аналізу у тюркології.

Турецькі науковці також висвітлювали тему формування когнітивної лінгвістики. Саме тому, теоретичною базою для нашого дослідження, стали праці турецького лінгвіста – О. Аксоя (1898-1993). Вчений вважав, що фразеологія може найбільш чітко висвітлити етнокультурну специфіку мови (Жайворонок, 2006, с. 15). Адже мова і культура є взаємопов'язаними між собою, а фразеологія є завжди актуальною темою для дослідження у лінгво культурології та когнітивній лінгвістиці. Ґрунтовними працями для когнітології є і роботи Дж. Бозшахіна,

Д. Зейрека, а також З. Алтана. Науковці проаналізували місце лінгвістики в когнітивістиці, а також досліджували питання когнітивної граматики.

Вивчення концептів здійснюється за допомогою виявлення та аналізу мовних засобів, об'єктивації та подальшого моделювання їх структури та змісту. На основі цього методологічного положення були розроблені методи аналізу, що дозволяють виявляти особливості національної та групової свідомості, а також описувати різноманітність концептосфер.

Оскільки когнітивна лінгвістика стрімко розвивається і все більше викликає зацікавленість у мовознавців, **актуальність** нашого дослідження зумовлена науковими тенденціями з виявлення проявів взаємодії мови та мислення, мови та культури. У нашій роботі концепт СІМ'Я розглядається як складна одиниця, лінгвістичний аналіз якої, зіставлений методом асоціативних полів обраного нами концепту, що дозволило розширити наявні уявлення про членів сім'ї у Туреччині. Оскільки концепт СІМ'Я займає місце у фразеологічному та паремійному полях лексичної системи турецької мови, то концепту присвоюють статус важливого для розуміння культури та турецького менталітету.

Мета дослідження полягає у встановленні структурно-семантичних та етимологічних особливостей вербалізації концепту СІМ'Я у турецьких фразеологічних одиниць.

Поставлена мета зумовила розв'язання наступних **завдань**:

- розглянути когнітивний підхід до аналізу мовних явищ;
- проаналізувати поняття концепт у когнітивній лінгвістиці;
- охарактеризувати поняття та характеристики фразеологічної одиниці у мовознавстві;
- розглянути соціокультурні уявлення про СІМ'Ю у мусульманстві і турецькому суспільстві;
- визначити когнітивні ознаки концепту;
- розглянути номінативне поле концепту СІМ'Я у турецькій мовній картині світу;

– здійснити структурно-семантичний аналіз одиниць асоціативних полів концепту СІМ'Я у турецькій мовній картині світу.

Об'єктом дослідження виступає концепт СІМ'Я у турецьких фразеологічних одиницях.

Предметом дослідження є структурно-семантичні особливості вербалізації концепту СІМ'Я у турецькій фраземіці.

Матеріалом дослідження слугують лексеми з ключовими словами-репрезентантами концептів, а також деривати, фразеологізми, прислів'я, приказки та афоризми, що об'єктивують обрані концепти. Їх загальний обсяг становить 71 лексичні одиниці номінативного поля концепта СІМ'Я, укладені шляхом суцільної вибірки з турецького словника фразеологічних одиниць, а саме Ö. Aksoy "Atasözleri ve deyimler sözlüğü/ atasözleri sözlüğü-1";

Для вирішення поставлених у роботі завдань використовуються такі **методи** лінгвістичного аналізу:

- метод концептуального аналізу, що становить основу для вивчення і формування структури зазначених концептів;
- метод суцільної вибірки, який використовується для пошуку фактичного матеріалу;
- метод моделювання полів, який дозволяє системно представити сукупність лексичних одиниць, які формують номінативні поля концептів, виявити їхню ієрархічну організацію і взаємодію;
- описовий метод, який полягає у висвітленні семантичних складників сформованих номінативних полів;
- кількісний метод, що базується на опитуваннях певної кількості респондентів і дозволяє отримати числові значення, що досліджуються.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше у сучасній українській тюркології комплексно описані зміст та структура концепту СІМ'Я у турецькій концептосфері з використанням методу семантико-когнітивного аналізу. Виявлено співвідношення універсальних та національно-специфічних ознак у структурі концепту. Охарактеризовано специфіку мовної об'єктивації

досліджуваного концепту в українській та турецькій мовах та особливості категоризації сім'ї українською та турецькою свідомістю.

Теоретичне значення обумовлено поглибленням методики порівняльного лінгвокогнітивного аналізу, запровадженням нових шляхів порівняльного лінгвокогнітивного опису концептів; виявленням національної специфіки концепту СІМ'Я у турецькій концептосферах. Аналіз обраного нами концепту є фундаментом для концептології і може використовуватись для лінгвокогнітивного і когнітивно-дискурсивного досліджень концептів.

Практичне значення дослідження обґрунтовується тим, що воно може слугувати джерелом для подальших досліджень у сфері концептології, лексикології, пареміології, лінгвоконцептології, етно- та психолінгвістики, а також для укладання турецько-українських словників. Результати нашої роботи можуть бути використані на лекційних курсах з загального мовознавства, когнітивної лінгвістики, методики лінгвістичного аналізу, при викладанні іноземної мови, навчання міжкультурної комунікації та для написання навчальних посібників з країнознавства.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження, викладені у роботі, були представлені на міжнародній студентській науково-практичній конференції, “Ad orbem per linguas. До світу через мови”. Матеріали Міжнародної студентської науково-практичної відео конференції “Світ цінностей і цінності у світі”, 25 травня 2022 року. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2022. 623 с. на ст. 217-2019, Чайківська В. І.

Структура роботи зумовлена метою, завданнями і основними методами. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, резюме, списку використаної літератури, додатків.

У **вступі** ми обґрунтували вибір теми, розкрили її актуальність, визначили мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, його теоретичне та практичне значення.

У **першому розділі** здійснено розгляд теоретичних засад дослідження концепту; когнітивний підхід до аналізу умовних явищ, а також проаналізовані характеристики фразеологічних одиниць у мовознавстві .

У **другому розділі** ми розглянули соціокультурні уявлення про СІМ'Ю у мусульманстві і турецькому суспільстві; були сформовані когнітивні ознаки концепту, номінативне та асоціативні поля, описана їх структура; здійснений структурно-семантичний аналіз лексичних одиниць, що входять до цих полів.

Загальна кількість сторінок – 76, список використаних джерел налічує 51 позицій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Когнітивний підхід до аналізу мовних явищ

У останні десятиліття когнітивна лінгвістика є провідною темою для дослідження серед мовознавців, адже дана гуманітарна наука перетинається з такими дисциплінами як лінгвістика, філософія, психологія та культурологія. Ця галузь викликає особливий інтерес не лише мовознавців, а й психологів, оскільки дає поштовх до вивчення складних зв'язків між мовою і мисленням. Неабиякої популярності набули дослідження, у яких ментальна і вербальна діяльність людини виступають у ролі проміжної поєднувальної ланки між світом і його відображенням у мові.

Александр фон Гумбольдт характеризує мову як окремий світ між світом зовнішніх подій і внутрішнім світом людини. Людські емоції та думки взаємодіють із зовнішнім світом. Мови ж у свою чергу відрізняються один від одного способом вираження емоцій. Соціокультурне середовище формує емоційне вираження мов. Ця тема висвітлюється у книзі Найле Хаджізаде “*Bilişsel Dilbilim Açısından Duyguların Dili*” (“Мова емоцій з точки зору когнітивної лінгвістики”). У своїй роботі авторка говорить про те, що емоційне висловлювання сприймається швидше і є більш постійним. Щоб продемонструвати це, було проведено дослідження, під час якого, вдалося визначити появу концептів емоцій у турецькій мові (Nacızade, 2012).

Перш ніж вивчати когнітивну лінгвістику, слід знати функції, роль мови та пізнання в мисленні. Мова і пізнання є окремими, але тісно взаємопов'язаними механізмами. Мова накопичує культурну мудрість, а пізнання розвиває ментальні уявлення, моделюючи навколишній світ і пристосовуючи культурні знання до конкретних обставин життя. Пізнання включає всі свідомі та несвідомі процеси, за допомогою яких накопичуються певні навички, такі як сприйняття, розпізнавання, уявлення та міркування. Згідно з Н. Хомським, існує різниця між мовою та

пізнанням; ці дві здатності окремі і незалежні, проте когнітивна лінгвістика наголошує на тому, що це єдиний механізм (Крофт і Круз, 2004).

Мова є особливою когнітивною здатністю людини, але інтелектуальні процеси, відповідальні за зберігання та відновлення лінгвістичних і нелінгвістичних знань, принципово однакові. На думку Т. Еванса та Д. Гріна (2006), когнітивна лінгвістика є відносно новою школою лінгвістики та одним із найбільш інноваційних і захоплюючих підходів до вивчення мови та мислення, які виникли в сучасній галузі міждисциплінарних досліджень, відомій як когнітивна наука (Chandra Sekhar Rao, 2021).

Л. Стерн зазначає, що зміни в процесі викладання мови віддзеркалюють удосконалення лінгвістичних теорій. Науковець визначає лінгвістику як “науку про мову” або “систематичне вивчення мови” (Стерн, 1983). Центральною метою лінгвістики є розвиток теорій щодо аспектів та загальної теорії мови. Як наука про мову, лінгвістика враховує звуки, слова, правила фонетики, морфології, граматики, синтаксису та семантики. З іншого боку, лінгвістика – це методичне дослідження мови, що включає мовну структуру, а також культурні, соціальні, історичні та політичні компоненти, які впливають на мову.

Сутність когнітивного підходу до мови полягає у вивченні її як загального когнітивного механізму, когнітивного засобу – знакових систем, які відіграють значну роль в управлінні та перетворенні інформації. Мова є засобом організації, обробки та передачі інформації. Вона вивчається не автономно, а з погляду того, як вона відображає погляд людини на світ і спосіб концептуалізації світу, загальні принципи категоризації та механізм обробки інформації, а також з точки зору про те, як когнітивний досвід людини та вплив навколишнього середовища представлені в мові.

Українська дослідниця Т. Монахова підтримує і далі розвиває думку В. Маслової, що когнітивна лінгвістика бере свій початок у 70-х рр. ХХ ст., і першим етапом її становлення зазначає 1975 р., коли у “статті Дж. Лакоффа і Г. Томпсона “Представляємо когнітивну граматику” було вперше вжито термін когнітивна граматику, яким у США найчастіше називають когнітивну лінгвістику”.

На її ж думку, “поява когнітивної лінгвістики була реакцією на зневажання семантики в лінгвістичних теоріях, що панували в Північній Америці в сімдесятих роках ХХ ст.”. Моментом виникнення когнітивної лінгвістики як науки дослідниця називає симпозиум у Дуйсбурзі 1989 р., організований Р. Дирвенем, де було засновано журнал “Когнітивна лінгвістика”, який згодом став одним із провідних лінгвістичних видань (Монахова, 2010, с. 29).

Підґрунтям для когнітивної лінгвістики стала також психологія, яка виникла, певною мірою, як своєрідна реакція на біхевіористський напрям у психології. “Досвід війни особливо яскраво показав обмеженість формули “стимул-реакція”, яка змушувала вважати науковими лише безпосередньо спостережувані явища... це не пояснювало того явища, чому у однієї і тієї ж людини та у різних людей реакції на однакові стимули можуть бути діаметрально протилежними. Проте без розуміння цього поведінка людини здавалася непередбачуваною... у вказаній діаді між стимулом і реакцією постає дія численних факторів, які до цього моменту або взагалі не бралися до уваги, або враховувалися недостатньо”. До цих факторів віднесли психічні та ментальні явища, тобто “внутрішні стани людини” (Кубрякова, 2012, с. 16)

Стрімкий розвиток когнітології є важливим показником кардинальної зміни парадигми гуманітарного знання. Когнітивна лінгвістика як самостійний напрям сформувалася в зарубіжному мовознавстві (Р. Джекендофф, М. Джонсон, Дж. Лакофф, Р. Лангакер, Дж. Міллер, Ч. Філмор, У. Чейф). У східнослов'янському мовознавстві ця наука представлена роботами таких учених: В. Дем'янков, С. Жаботинська, О. Кубрякова, В. Маслова, О. Селіванова та ін. Визначившись як самостійний напрям у мовознавстві, когнітивна лінгвістика не заперечує нічого з того, що було досягнуто раніше в лінгвістиці, а навпаки, інтегрує всі отримані знання, й узагальнює їх на новому, вищому, пояснювальному рівні (Бунин, 1940, с. 8).

Є. Кубрякова відносить когнітивну науку не стільки до джерел когнітивної лінгвістики, скільки до “наднауки” (Монахова, 2010, с. 9). Німецькі вчені Г. Рікхайдт, З. Вайс і Г. Айкмайр підґрунтям до когнітивної лінгвістики називають

наукові розробки психо-, нейро- та комп'ютерної лінгвістики. Їхнє бачення співвідношення когнітивної науки і когнітивної лінгвістики схоже із баченням Є. Кубрякової: когнітивна наука – міждисциплінарна “наднаука”, і когнітивна лінгвістика – одна із її складових дисциплін поряд з філософією когніції, когнітивною інформатикою, когнітивним вченням про нейрони, когнітивною психологією, когнітивною антропологією. В. Дем'янков так само називає когнітивною лінгвістикою напрям когнітивної науки, “...у центрі уваги якого знаходиться мова як загальний когнітивний механізм” (Монахова, 2010, с. 22). Когнітивна наука, на його погляд, є міждисциплінарним явищем. Тільки спільними зусиллями психології, лінгвістики, антропології та філософії можна відповісти на питання про природу розуму, про осмислення досвіду, про організацію концептуальних систем (Монахова, 2010, с. 240).

В. Маслова зазначає три головні проблеми, що стоять перед когнітивними лінгвістами: “про природу мовного знання, про його засвоєння і про те, як його використовують” (Жайворонок, 2006, с. 24). Центральною проблемою дослідниця відзначає категоризацію людського досвіду: “Категоризація тісно пов'язана зі всіма когнітивними здібностями людини, а також з різними компонентами когнітивної діяльності – пам'яттю, увагою, увагою та ін.. Категоризація сприйнятого – це найважливіший спосіб упорядкувати інформацію, що надходить до людини” (Маслова, 2004, с. 25). Предметом дослідження в когнітивній лінгвістиці, на думку вченої, є:

- 1) когнітивна семантика;
- 2) образні схеми, метафора, метонімія;
- 3) дискурс (з когнітивних позицій);
- 4) інші форми подання знань: скрипти, фрейми, сценарії, пропозиції;
- 5) концепти, точніше моделювання світу за допомогою концептів, (Маслова, 2004, с. 26-27).

В українській науці серед спеціалістів у когнітивній лінгвістиці слід зазначити Л. Белехову, О. Воробйову, Г. Голубовську, А. Зеленька, С. Єрмоленка, С. Жаботинську, В. Жайворонок, В. Іващенко, В. Кононенко, Т. Космеда, Н. Слухай,

Т. Монахову та інші. А. Зеленько відзначає наукові нароби С. Єрмоленка, який “на противагу тезі про довільність зв’язку позначаючого з позначуваним Ф. де Соссюра, ідучи за Ч. Моррісом та Ч. Пірсом, демонструє зумовленість змісту знака його формою” (Зеленько, 2010, с. 95).

У 2012 р. було відкрито Центр когнітивних та семіотичних студій під керівництвом проф. О. Воробйової, яка наголосила на зв’язку української когнітивної школи з науковою школою, яку очолювала Є. Кубрякова (Морошкіна, 2012, с. 2). Таким чином, погляди провідних фахівців-когнітологів на когнітивну лінгвістику та її місце серед інших наук не є однорідними.

Загальновідомо, що людське мислення невербальне. Мовна свідомість – це сукупність психічних механізмів породження, розуміння та збереження мови, які забезпечують мовну діяльність людини та є компонентами когнітивної свідомості. Оскільки мовна діяльність є невід’ємною частиною комунікативної діяльності, виникає необхідність розмежування мовної та комунікативної свідомості. Комунікативна свідомість – це сукупність знань і механізмів, що складають увесь комплекс комунікативної діяльності людини. Він зберігає інформацію про те, як поводитися чемно – з яким виразом обличчя, тоном голосу жестами тощо (Пліс, 2017).

Когнітивна лінгвістика є поліпарадигмальною наукою. Вона успадковує досягнення всіх попередніх мовних парадигм і розробляє класичні проблеми зв’язків між мовою та мисленням, успадковані від лінгвістики, а також від філософії та психології, але розглядає їх дещо інакше, а саме в таких категоріях: знання, його лінгвістичні варіанти, лінгвістичні методи представлення знань, лінгвістичні процедури для оперування знаннями, психічні структури та процеси у свідомості (пам’ять, сприйняття, розуміння, пізнання, аргументація, прийняття рішень тощо). Основна ідея когнітивної лінгвістики як нового напрямку: здатність людини говорити є частиною її когнітивної здатності.

Для когнітивної лінгвістики характерні такі загальні настанови, як експансіонізм (екскурси в інші науки), антропоцентризм (дослідження мови з метою пізнання її носія), функціоналізм (дослідження всієї різноманітності

функцій мови), пояснювальний характер (пояснення мовних явищ). Якщо лінгвістику 20-го століття можна представити як лінгвістику “як” (як будується мова), то когнітивну лінгвістику як лінгвістику “що для/ чому”, яка базуватиметься на поясненнях (Пліс, 2017).

Когнітивна лінгвістика поділяється на три основні напрями:

1. Когнітивна семантика – це когнітивний підхід до категоризації концептів, а також до аналізу організації концептуального простору в свідомості людини, розглядаючи концептуальні структури як носії базових знань про світ, а лексичне значення – як когнітивну категорію. Семантика проникає в коло нелінгвістичних концептів, зокрема такі концепти з'являються в когнітивній семантиці. Концепт – це термін, який є засобом пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості та інформаційної структури, що відображає знання і досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментальний лексикон, система понять і мова мозку (*linguamentalis*), цілісна картина світу, відображена в психіці людини. Поняття виникають у процесі формування інформації про об'єкти та їхні властивості, причому ця інформація є даними про об'єктивний стан справ у світі, а також дані про вигадані світи та можливий стан справ у цих світах. Це дані про те, що індивід знає, припускає, думає, уявляє про предмети світу. Вони дозволяють зберігати знання про світ і є будівельними блоками концептуальної системи, яка допомагає опрацьовувати суб'єктивний досвід шляхом зведення інформації до певних категорій і класів, вироблених суспільством. Без основних універсальних категорій людської свідомості людина не може мислити світ (думати про світ) і формувати певну модель світу, створювати певну його картину. При вивченні конкретного поняття з урахуванням його семантичних властивостей необхідно включати інші поняття з подібним або протилежним значенням. Таким чином, відбувається входження в когнітивну семантику, яка використовує семантичні поля.

С. Жаботинська вважає поняттям будь-яку оперативну одиницю думки, що може мати або не мати чіткої логічної форми. Представниками когнітивного підходу в семантиці є насамперед американські вчені Дж. Фоконьє, Б. Рудзка-Остін, А. Ченкі та ін. Добре відома робота Р. Джекендофа “Семантика і когнітивна діяльність”, в

якій встановлено взаємозв'язок між семантикою і психологією. Зокрема, це доводить, що при сприйнятті мови людина використовує ті ж механізми, що й при сприйнятті взагалі (зоровому, сприйнятті музики тощо) (Жаботинська, 2013). Розрізнення різних структур знань, визначення загальних принципів їх формування, виявлення ролі мови в їх представленні, розумінні та інтерпретації є предметом когнітивної семантики.

2. Когнітивна граматики – в основному стосується синтаксису, морфології та інших галузей лінгвістики, пов'язаних з граматикою. Когнітивна граматики трактується з двох сторін: по-перше, це граматичні концепції або моделі опису мови, які, як і вся когнітивна лінгвістика, орієнтовані на розгляд когнітивних аспектів мовних явищ, тобто на їх пояснення у зв'язку з когнітивними процесами світу та такими когнітивними феномени як сприйняття, увага, пам'ять, мислення.

3. Фонологія знання. Представники когнітивної семантики вважають своїм основним завданням розкрити і пояснити, як у свідомості людини організуються знання про світ і як формуються і закріплюються поняття про світ. Тому семантику й мовні проблеми в цілому вони оцінюють крізь призму наук, суміжних із мовознавством, – герменевтики (від грец. *hermeneutikos* “тлумач”: мистецтво тлумачення текстів, навчання принципам їх тлумачення); гештальтпсихологія (одна з основних шкіл зарубіжної, переважно німецької, психології першої половини 20 ст., яка пропагує принцип єдності як основу дослідження складних психічних явищ), когнітивна психологія (одна з найбільш американської психології, яка розглядає всі психічні процеси як опосередковані когнітивними факторами. Такий симбіоз різних наук у аналізі мовних явищ, з одного боку, сприяє їх всебічному вивченню, а з іншого – призводить до втрати автономності мовознавства як науки (Ніфака, 2018).

Зрештою, когнітивні лінгвісти, наголошуючи на граматичних змінах, намагалися з'ясувати процес граматикизації, за допомогою якого елементи відкритого класу поступово перетворюються на елементи закритого класу. Усі ці сліди розслідування поєднуються певними спільними припущеннями. Ось два основних керівних припущення когнітивного підходу до граматики:

- символічна теза;

- теза, заснована на вживанні.

Символічна теза: символічна теза, перше керівне припущення стверджує, що основною одиницею граматики є пара форма-значення або символічна одиниця; це називається “символічним вузлом” у структурі когнітивної граматики Р. Лангакера або “конструкцією” у підходах до конструктивної граматики. За Р. Лангакером, символічна одиниця складається з двох полюсів, таких як семантичний полюс (значення) і фонологічний полюс (звук). Думка про те, що мова має в основному символічну функцію і що первинною одиницею граматики є символічна одиниця, походить від гіпотези мови Ф. Соссюри. Як зазначив швейцарський лінгвіст, “батько сучасної лінгвістики”, мова є символічною структурою, де мовне вираження (знак) складається з планування між концептом (означуваним) і акустичним сигналом (означувач), де і означуване, і означувач є ментальними сутностями. Когнітивна модель передбачає ідею соссюрівського символу, в якому семантичний полюс репрезентує “означуване”, а фонологічний полюс – “означник” (Велмезова, 2022).

У західній традиції В. Вюстера, а потім Х. Фельбера концепт розглядається як одиниця думки, яка “...існує незалежно від терміна, значенням якого воно є”. Термін свідомо присвоюється поняттю після належного розгляду того, чи відповідає цей термін поняттю, про яке йде мова (Масімова, 2018).

Актуальним є вирішення проблем, пов’язаних із моделюванням параметрів мовної особистості на основі аналізу тексту. В останні роки в психолінгвістиці склався холістичний напрямок, який займається моделюванням певної особистості на основі мовленнєвої експресії. Зокрема, Д. Колесник у своїй дисертації пропонує змоделювати контур портрета письменника А. Мердока як мовної особистості на основі аналізу авторської метафори. На думку Д. Колесника, подальша робота в цьому напрямку може сприяти створенню комп’ютерних програм для виявлення автора аналізованих текстів. Це досить важливо, оскільки, як відомо, одним із завдань когнітивної науки є побудова моделей людського пізнання та інтелекту для подальшого впровадження в комп’ютерні програми (Ніфака, 2016).

Людина є власником особливої когнітивної системи, яка обробляє та зберігає інформацію тощо. Обробка інформації здійснюється в актах мислення. Знання як

результат роботи мислення створюється свідомістю, організованою в когнітивні структури. Свідомість оперує не тільки знаннями, а й думками, оцінками, переконаннями. Вона формує картину світу, яка багато в чому визначає поведінку людини. Таку картину світу часто називають концептуальною. Опрацьовані мовою когнітивні структури та окремі елементи досвіду (так звані концепти) разом складають мовну картину світу. Виходячи з цього, мову можна розглядати як систему вербалізованих знань про світ. Водночас абсолютно різні картини світу можуть стояти поза подібністю формальної структури мовної свідомості представників різних культур. У міжкультурній комунікації особливо актуальним є питання відповідності концептуальної та мовної картини світу. Для успішного спілкування іноземною мовою недостатньо знання її лексики та граматичних правил. Необхідно розуміти етнокультурний і соціальний контекст, у якому ця мова функціонує, тобто мати уявлення про мовну картину світу, яка складається з багатьох окремих елементів досвіду (концептів) і схем типових ситуацій (когнітивні структури) (Пліс, 2017).

Турецькі науковці активно працюють і у вузьких напрямках когнітивного мовознавства. В галузі когнітивної поетики та риторики слід згадати М. Люледжі, одне з найвідоміших досліджень якого присвячене аналізу поеми А. Ільхана “Туманний бульвар”. У статті вчений дотримується думки, що когнітивна лінгвістика слугує для дослідження літературних текстів і метафор, які у них містяться (Musaoğlu, 1979, с. 357-371). У рамках когнітивної граматики відзначився Д. Зейрек (Zeyrek, 2019, с. 341-357), а над когнітивною семантикою працюють К. Курт, Ш. Озчалишкан та ін.

Окрім робіт виключно у рамках когнітивної лінгвістики, турки виказують інтерес і до міждисциплінарних досліджень із залученням цієї галузі. Так, М. Мусаоглу у своїй праці дотримується діахронічного напрямку, звертаючись до історії мови. Він розкриває когнітивний підхід носіїв через його ретроспективний аналіз, пояснюючи при цьому процес виникнення і суть явищ концептуалізації та категоризації. При цьому дослідник згадує не лише літературну мову, але й її діалекти (Onan, 2011, с. 7-9).

Сфера лінгвоконцептології в Туреччині є не менш розвиненою за інші. Варто згадати Б. Акчали . Дослідник розглядає концепти ХОРОШИЙ і ПОГАНИЙ на паремійних фондах казахської і турецької мов, проводячи тим самим компаративний аналіз останніх (Акчалі, 2013, с. 403-421).

Отже, когнітивна мова відіграє істотну роль в організації когнітивних структур і дає змогу передавати їх в актах спілкування. Лінгвокогнітивний підхід до комунікації дає змогу виокремити, проаналізувати та структурувати дві її складові: загальномовну та культурно детерміновану. Загальномовний компонент дозволяє досліджувати універсальне в комунікації та проводити комплексний аналіз факторів, що впливають на її процес. Культурно-детермінований компонент визначає національно-культурну специфіку дискурсу, дозволяє досліджувати основні риси національного ментально- мовного комплексу. Також можемо стверджувати, що вивчення мовних картин світу є актуальною темою сучасного мовознавства в цілому і тюркології зокрема. Такі наукові розвідки проводяться як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Вони присвячені різним сферам життя турків і дають змогу краще ознайомитися з ментальними та етнокультурними особливостями цього народу.

1.2. Концепт як базове поняття когнітивної лінгвістики

Когнітивна лінгвістика – наукова галузь, що вивчає знання про світ, сформовані у свідомості людини, її внутрішні структури, способи репрезентації та закономірності. Когнітивна лінгвістика також спрямована на моделювання світу і структура лінгвістичного пізнання. Уявлення про світ формується у свідомості через відчуття (тактильні, зорові, смакові) на рівні уявлень (знаків, світогляду) або організації думки. Коли ці питання формуються в голові людини, вони представляють відому інформацію про світ. Основні методи когнітивної лінгвістики можна підсумувати таким чином: збирання інформації про світ, яка формується у свідомості людини до оволодіння мовою; групування цих даних в єдину систему.

Когнітивна лінгвістика, або теорія когнітивної метафори, слугує засобом систематизації та формування лінгвістики щодо концептів мовного образу світу. Поняття будь-якого слова визначається через його семантичне та асоціативне поле. Слова виражають інформацію в семантичному та асоціативному полях, і вони розглядаються як окремі елементи когнітивного та прагматичного значення (Голобородько, 2015).

Когнітивна наука здебільшого займається людським пізнанням. Крім видимих дій, вона також вивчає їх ментальні репрезентації, образи внутрішнього світу, патерни, знаки, які служать символами когнітивної мовної моделі, стратегії – все це лежить в основі людських дій. Отже, пізнавальний світ людини аналізується через дії та діяльність. Через мову формується вся людська діяльність і самі думки. Саме мова формує мотиви та переконання та передбачає їхні можливі результати.

Когнітивна лінгвістика вивчає когнітивні структури, мовні системи лінгвістичних знань, а також реалізації таких дій, як збір, обробка та застосування лінгвістичних і нелінгвістичних знань. Декодування інформації за допомогою мовного знака відноситься до компетенції когнітивної лінгвістики (Голобородько, 2015).

На формування когнітивної лінгвістики вплинули лінгвістична типологія, етнолінгвістика, нейролінгвістика, психолінгвістика та культурологія. Термін “когнітивна лінгвістика” спочатку позначав нейролінгвістику. Основним об'єктом когнітивної науки є мова. Без мови неможливо зрозуміти природу інших когнітивних явищ. Коли мова була проаналізована з цього, сформувалася нова лінгвістична парадигма.

Як відомо, лінгвістика та її різні галузі були розроблені у кожному періоді процесу розвитку. Отже, ми можемо спостерігати, що у XVIII столітті дослідження проводились у порівняно-історичному аспекті серед подібних мов, а в минулому столітті сукупність антропоцентричної, функціональної, когнітивної та динамічної парадигм зайняла позицію структурної парадигми. Таким чином, зміна інтересів дослідників з об'єкта пізнання на суб'єкт антропоцентричної парадигми, інакше кажучи, перехід до аналізу мови з антропологічного погляду є вимогою часу.

Концепт у свідомості людини виникає в результаті діяльності, досвідного пізнання світу, соціалізації та має свої складові:

- чуттєвий досвід;
- розумові операції з уже існуючими в його свідомості концептами;
- предметна діяльність людини;
- мовленнєве знання;
- свідоме пізнання мовленнєвих одиниць (Януш, 2014).

Якщо загальні проблеми когнітології розробляються в надрах філософії, логіки, семіотики, антропології, інформатики та інших наук, то когнітивна лінгвістика в цілому вивчає процеси отримання, обробки, організації, зберігання та використання різних видів інформації та механізмів. Ці процеси досить складні. Для їх визначення необхідна обґрунтована лінгвістична та позамовна база знань. Лінгвістичні знання дуже концентровані й комплексно представлені семантичними й граматичними категоріями, а позамовні – когнітивними. Когнітивні категорії – це конструкції нашої свідомості, які моделюють наші знання про світ і співвідносяться з моделями знань, закріпленими в структурі мови. Сьогодні когнітивна лінгвістика, пов'язана з новою науковою парадигмою, вивчає та намагається представити різні типи людського знання. Л. Іванова підкреслює, що, на відміну від попередніх років, “сучасне мовознавство не прагне боротися з якимись тенденціями (порівняйте: майже всі школи кінця XI – початку XX ст. будували свої концепції на критиці ранньої граматики), а найбільш перспективні ідеї, підходи та методи вивчення мови в процесі їх функціонування” (Іванова, 2022, с. 56).

Когнітивна лінгвістика відрізняється від інших когнітивних наук досліджуванним матеріалом. Нарешті, вона досліджує свідомість на матеріалі мови. Когнітивна лінгвістика – розділ мовознавства, у якому функціонування мови розглядається як різновид когнітивного, тобто, через мовні явища розглядається когнітивна діяльність і досліджуються когнітивні механізми та структури людської свідомості. Методи когнітивної лінгвістики та ін. Когнітивна лінгвістика вивчає

психічні процеси, що відбуваються через свідомість під час сприйняття, розуміння, пізнання дійсності, види і форми їх психічних репрезентацій (джерело 9).

Когнітивна лінгвістика – це сучасний підхід до значення, лінгвістичної організації, вивчення та зміни мови та концептуальної структури.

Моделі та теоретичні пояснення когнітивної лінгвістики вважаються психологічно реальними, а дослідження в когнітивній лінгвістиці мають на меті допомогти зрозуміти пізнання загалом і розглядаються як дорога в людський розум.

Когнітивні підходи в основному зосереджені на розумовій діяльності учня, наприклад на розумовому плануванні, постановці цілей та організаційних стратегіях. У когнітивних теоріях важливу роль у навчанні відіграють не лише фактори навколишнього середовища та компоненти навчання.

Вивчення концепції почалося на початку 20 століття. Поняття створюється в свідомості через чуттєве сприйняття дійсності, взаємодію людини з речами і розумову діяльність з наявними поняттями, словесне спілкування і самостійне розпізнавання значення слів або поєднання цих засобів одночасно. Вираз може мати мовне вираження (номінований вираз) або не мати (неномінований) (Власенко, 2019). Номіновані вислови мовно виражаються окремими словами й одиницями речень, вільними словосполученнями, схемами речень і позицій, текстами чи зошитами.

Тому термін розглядається як одиниця культурної репрезентації, яка охоплює всі рівні пізнання дійсності, починаючи з чуттєвого сприйняття і закінчуючи абстрактними логічними висновками, що значно розширює предмет класичної епістемології. Концепт є невід'ємним елементом культури. Це когнітивна сутність, завдяки якій виробляється, накопичується та передається культурний досвід.

Предметом когнітивної лінгвістики є проблема ролі мови в процесі пізнання світу, процес її формування у вигляді фіксованих мовних концептів, проблема співвідношення концептів і мовних світоглядів.

У праці вченої Н. Арутюнової термін концепт набуває самостійного статусу. Цей термін використовується у зв'язку з розширенням поля лінгвістики для

зображення взаємодії з філософією та психологією. З подальшим інтересом до проблеми тлумачення терміну “людина в мові” концепція почала зосереджуватися на “значенні, яке існує в людині та для інтрапсихічних процесах, на позначенні тощо комунікації” (Арутюнова, 2000, с.48).

Інтерпретаційне поле концепту включає когнітивні ознаки, які в тому чи іншому аспекті інтерпретують основний інформаційний зміст концепту, впливають із нього, представляючи собою деяке підсумкове знання, або оцінюючи його. Виділяють такі зони інтерпретаційного поля:

1. Оціночна зона – об’єднує когнітивні ознаки, які виражають загальну оцінку, естетичну, емоційну, інтелектуальну, тощо.
2. Енциклопедична зона – об’єднує когнітивні ознаки, що характеризують ознаки концепту, потребують знайомства з ним на базі досвіду, навчання.
3. Утилітарна зона – об’єднує когнітивні ознаки, що виражають утилітарне, прагматичне ставлення людей до денотату концепту, знання, пов’язані з можливістю та особливостями його використання для практичних цілей.
4. Регулятивна зона – об’єднує когнітивні ознаки, які приписують, що треба, а що не треба робити у сфері, що покривається концептом.
5. Соціально-культурна зона – об’єднує когнітивні ознаки, що відображають зв’язок концепту з побутом і культурою народу: традиціями, звичаями, конкретними діями літератури і мистецтва.
6. Пареміологічна зона – сукупність когнітивних ознак концепту, об’єктивованих прислів’ями, приказками та афоризмами (Голобородько, 2015).

Термін може бути вербалізованим різними способами (лексично, фразеологічно, синтаксично тощо), якщо є комунікативна потреба. Цілий комплекс мовних засобів, систематизація та семантичний опис яких дає змогу виділити когнітивні ознаки та когнітивні класифікатори, які можуть бути використані для моделювання концептів.

Можна сказати, що концепт є відносно стабільним і стійким когнітивним зліпком з об'єкта дійсності, оскільки він пов'язаний зі світом більш безпосередньо, ніж значення слова.

На думку О. Пліса, кількість лексичних одиниць, що є концептами, обмежена, тому що не будь-яке ім'я – позначення явища, – є концептом. Концептом стають ті явища дійсності, які актуальні і цінні для даної культури, мають велику кількість мовних одиниць для своєї фіксації і в прозових текстах (Пліс, 2017).

Лінгвістична концептологія використовує термін концепт як позначення одиниці національної когнітивної свідомості, змодельованої мовними засобами. Завдання лінгвістичної концептології полягає в аналізі складу мовних засобів, що репрезентують досліджуваний концепт, тобто за допомогою методу когнітивної інтерпретації результатів лінгвістичного дослідження змоделювати зміст досліджуваного концепту як глобальної ментальної (психічної) одиниці в його національній (можливо, також у соціальній, віковій, статевій, територіальній) специфіці та визначити місце досліджуваний концепт у концептосфері.

У результаті розгляду вищевказаних аспектів вивчення та трактування концептів стає очевидним, що на сучасному етапі розвитку когнітивної лінгвістики виділяються два основні підходи до дослідження концептів: когнітивний та лінгвокультурологічний. У рамках когнітивного підходу вчені розглядають концепти виключно як когнітивні одиниці, за допомогою яких здійснюється категоризація світу. Концепти, на думку, є ментальними організаційними одиницями, виконують функції накопичення, переробки і систематизації інформації (Пліс, 2017).

Очевидно, що навіть при формальному описі когнітивного підходу, дослідники тією чи іншою мірою торкаються питань включеності концептів у культуру. Якщо за когнітивним підходом концепт прирівнюється до поняття, тобто включає обмежений набір сутнісних ознак, то з позицій лінгвокультурології елементи у структурі концепту набагато різноманітніші за характером. У рамках цього підходу концепт трактується як складне соціопсихічне утворення, яке має понятійний, образний та ціннісний компоненти. Таким чином, вивчення культурних

концептів, багато з яких національно марковані, дозволяє виявити відмінності у різних мовах та лінгвокультурах, що відображаються і в менталітеті різних народів.

Одним із найпереконливіших з погляду завдань нашого дослідження ми вважаємо семантико-когнітивний метод З. Попової та Й. Стерніна. Матеріалом такого лінгвокогнітивного аналізу є мова, а мета дослідження варіюється від поглибленого вивчення мови за допомогою когнітивного категоріально-термінологічного апарату до конкретного моделювання змісту та структури окремих концептів як одиниць національної свідомості.

Оскільки основною метою нашого дослідження є визначення особливостей вербалізації обраного концепту то, на нашу думку, шлях від мови до концепту, який постулюється семантико-когнітивним підходом, є найнадійнішим способом аналізу, що дозволяє простим і ефективним способом виявити концептуальні ознаки і змоделювати сам концепт.

Отже, одним із шляхів вивчення мови як явища культури є визначення культурнозначних змістовних ознак, які знаходять вираження у різних проявах культури народу. По-перше, це ознаки, які стосуються найменувань специфічних для цієї культури предметів і явищ, так як власні імена, предмети, свята, найменування страв, а й казкові персонажі, герої відомих творів літератури та мистецтва. По-друге, це понятійно-ціннісні ознаки, які лежать в основі більш складних соціопсихічних утворень, пов'язаних зі стереотипами поведінки, етикетними нормами, різними видами відносин до тих чи інших предметів або явищ, що передбачають наявність власних уявлень про цей предмет або явище за їх внутрішньої оцінки.

Лінгвокогнітивний та лінгвокультурний підходи до розуміння концепту не є взаємовиключними: концепт як ментальна освіта у свідомості індивіда є вихід на культуру, а концепт як одиниця культури є фіксація колективного досвіду, який стає надбанням індивіда. Інакше кажучи, ці підходи різняться векторами по відношенню до індивіда: лінгвокогнітивний концепт – це напрямок від індивідуальної свідомості до культури, а лінгвокультурний концепт – це напрямок від культури до індивідуальної свідомості

Лінгвокультурний концепт відрізняється від інших ментальних одиниць акцентуацією ціннісного елемента, що, як було зазначено раніше, є центром концепту.

Слід зазначити, що лінгвокультурний та когнітивний підходи не є взаємовиключними. У плані розробки структурної організації концепту можуть бути застосовані обидва підходи для одержання найбільш повної картини.

1.3. Поняття та характеристика фразеологічної одиниці у мовознавстві

Фразеологізми – джерело неповторності літератури. У мовленні існує так звана різна мета використання фразеологізмів:

- для надання висловлюванню образності, емоційності, експресивності;
- створення відтінку іронії, жарту, насмішки, сарказму тощо;
- вираження позитивних емоцій або фамільярності;
- відтворення найтонших нюансів значення, характеристики предмета, явища, ситуації.

– Одним із універсальних засобів мови є вільний вибір і сполучуваність лексичних одиниць. Вільні сполуки слів можуть піддаватися трансформації. Зв'язок слів у вільних словосполученнях підлягає певним правилам на лексичному, семантичному та граматичному рівнях. Поруч з вільними сполуками слів мова багата на звороти, вони ще мають назву стійких сполук слів. Вони характеризуються різноманітністю граматичної структури, ступенем внутрішніх зв'язків між компонентами, цілісністю значення, семантичними змінами, образністю та експресивністю. Таким чином, фразеологія охоплює такі завдання:

- 1) вивчення фразеології в плані синхронії та діахронії;
- 2) встановлення взаємозв'язку фразеології з суміжними дисциплінами;
- 3) розкриття внутрішнього механізму з'єднання компонентів, виявлення змін, що відбуваються у фразеологічній сполучуваності слів;

- 4) аналіз одиниць фразеологічного складу, що передбачає вивчення їх структури, відтворюваності, визначення обсягу фразеології і типової класифікації фразеологізмів;
- 5) дослідження характеру і властивостей значення фразеологізмів;
- 6) вивчення функціонування фразеологізмів;
- 7) інвентаризація фразеологізмів.

На перетині основних мовних рівнів (фонологічного, морфологічного, лексико-семантичного, синтаксичного) внаслідок їх тісної взаємодії виникли так звані проміжні рівні – морфологічний, словотвірний і фразеологічний. Останній заслуговує на особливу увагу, оскільки створює цілісну семантико-структурну систему, одиниці якої об'єднані за певними типологічними ознаками: семантичною цілісністю, відтворюваністю в комунікативних процесах (усна та письмова мова) та фрагментарною (надмовною) структурою. Кілька десятиліть тому були розроблені основні закладки фразеології, що дозволило відокремити їх від лексикології, стилістики та синтаксису (Пліс, 2017).

Актуальність і перспективність лінгвокогнітивного підходу до аналізу фразеології зумовлена лінгвосеміотичною природою фразеологічних одиниць, яка проявляється в їхній здатності транслювати стандарти та стереотипи своєї національної культури, концептуалізувати не лише знання про картини світу, а й усіх типів відношень суб'єкта до його фрагментів і виступають у цій якості мовними експонентами культурних знаків. Тому метою даної статті є виявлення особливостей структурно-семантичної характеристики фразеологізмів та визначення специфіки фразеологічного значення та внутрішньої форми сучасних англійських фразеологізмів. Багато невирішених питань залишається в етимологічному аспекті англійської фразеології. У вітчизняній фразеології досі немає комплексного дослідження та остаточного вирішення багатьох проблем, пов'язаних із соціальною диференціацією фразеологічних одиниць британського та американського варіантів англійської мови, що зумовило вибір даної теми та пояснює актуальність дослідження (Марковська, 2014).

У науці тривалий час існує так зване вузьке і широке розуміння обсягу цієї галузі мовознавства. Встановлено тісне розуміння у зв'язку з лексикографічним розвитком фразеологічних одиниць, які входили і включаються до тлумачних словників поряд з лексичними одиницями. Звичайно, словники містили насамперед експресивні одиниці, відповідні слову, а стійкі вислови, утворені за зразком речення, майже не входили. Аналізуючи це, теорія еквівалентності на рівні “фразеологізм – слово” гальмує розвиток фразеології.

Фразеологізми та слова мають низку спільних рис: наприклад, спільні синтаксичні та стилістичні функції, багатозначність і багатозначність; вони мають синоніми та антоніми і т. д. Спільні та характерні риси між словом і фразеологізмом становлять, таким чином, певні відмінності у визначенні меж фразеології як лінгвістичної дисципліни. Респонденти з вузьким розумінням обсягу фразеології (Н. Амосова, Б. Ларін, В. Телія та ін.) вживають ключові слова, що виходять за межі фразеологічного фонду (Януш, 2014).

Прихильники вузького розуміння фразеології зазвичай називають фразеологізми одиницями з цілісним, узагальненим і метафоричним значенням, тоді як прихильники широкого розуміння фразеології – це поєднання слів, переданих у “готовому вигляді” і представлених єдина концепція. Тому вузьке розуміння фразеології передбачає, що образи є категоріальною властивістю стійких сполучень.

Існують і інші класифікації фразеологічних одиниць за типом. Вони включають класифікації, засновані на наявності обмежень у виборі змінних структурних елементів, класифікації, засновані на фіксованому або змінному складі компонентів слова, і класифікації, засновані на ступені фіксованості структури і компонентів фразеологічної одиниці. Сукупність фразеологічних одиниць, що відрізняються за значенням і структурою, становить запас ідіом мови (Farmonova, 2010).

Переважні ознаки, які виявляють природу фразеологізмів, можуть бути спільно виражені таким чином:

1. Немотивовані групи слів
2. Не можна вільно вигадувати у мові

3. Відтворюються як готові одиниці
4. Структурно стійкий
5. Мати стабільність лексичних компонентів
6. Відтворюються як одиничні незмінні словосполучення

Лексико-граматична стійкість фразеологізмів проявляється в тому, що в наступних стереотипних (незмінних) множинних виразах, що відрізняються за багатьма іншими ознаками, неможлива жодна заміна будь-яких елементів; весь світ і його дружина, тяганина, теляча любов, голови чи решки, перша ніч, позолотити пігулку, сподіватися на краще, зайнятий, як бджола, справедливий і чесний, всячина і нісенітниця знову і знову. У вільному словосполученні семантичні співвідносні зв'язки принципово інші. Інформація є адитивною, і кожен елемент має набагато більшу семантичну незалежність, де кожен компонент може бути замінений, не впливаючи на значення іншого.

За умовною компонентною прив'язкою фразеологізми слід поділити на

- образний
- не фігуративний (Farmonova, 2010).

Як було зазначено вище, фразеологічні звороти називаються необразними фразеологізмами. Аналізуючи ці фразеологізми, слід враховувати, що їхні мовні компоненти виражають їх значення. Образні фразеологічні одиниці відомі як ідіоми. Як очевидно, ідіома – це мовний вираз, значення якого не є сумою значень, що складають їх компоненти. Слід зазначити, що фразеологізми часто перетворюються на кліше, фразеологізми у вихідному тексті та вміння знайти відповідний еквівалент у процесі перекладу є найбільш відчутними етапами для перекладача.

Фразеологічні одиниці відрізняються від вільних слів семантично і структурно:

- 1) вони передають єдине поняття, їх значення ідіоматичне, а не є простою сукупністю значень їх компонентів
- 2) вони характеризуються структурною незмінністю. Жодним словом не можна замінити будь-який компонент фразеологізму без руйнування його сенсу

3) вони не створюються в мовленні, а вживаються як готові одиниці. На відміну від слова, фразеологізм можна розділити на окремо структуровані елементи й синтаксично трансформувати.

Фразеологічні одиниці класифікують за кількома ознаками. Система класифікації фразеологізмів, запропонована професором О. Куніним, базується на комбінованому структурно-семантичному принципі, а також враховує коефіцієнт стійкості фразеологізмів. Професор О. Кунін визначає фразеологізм як стійку групу слів з повністю або частково перенесеним значенням. У його класифікації фразеологічні одиниці підрозділяються на класи, підкласи і типи. Класи виділяються відповідно до їхньої функції в спілкуванні, яка визначається їх структурно-семантичними характеристиками. Номінативні фразеологічні одиниці представлені групами слів, у тому числі з одним словом. Усі одиниці цього класу позначають предмети, стани, якості тощо (Власенко, 2019).

Професор О. Смирницький класифікує фразеологізми за функціональним принципом. Розрізняють дві групи:

- 1) фразеологізми
- 2) ідіоми.

Фразеологічні одиниці нейтральні, неметафоричні порівняно з фразеологізмами: встати, заснути, випити. Фразеологізми метафоричні, стилістично забарвлені: брати бика за роги, бігти навколо куца, гавкати не на те дерево. Структурно професор О. Смирницький виділяє одновершинні (одночленні) і багатoverшинні (двочленні, тричленні та ін.) фразеологізми залежно від кількості слів-означень (Смирницький, 1995).

Термін “ідіоматичний” означає, що слово певною мірою може розумітися в переносному значенні, але не сприймається як окрема фразеологічна одиниця. Ідіоматичне слово можна визначити лише як частину певного фразеологізму. Говорячи про ідіоматичність, слід ввести ще один термін: композиційність. Композиційність – це властивість, згідно з якою значення фрази виводиться зі значення слів у фразі та граматичного зв'язку, що їх об'єднує. Простіше кажучи, композиційність є антонімом терміна ідіоматичність.

Фразеологічні сполучення мають ряд відмінних рис:

- їх склад може містити так звані “некроз слова”, які ніде не вживаються, крім цього відмінювання, і тому незрозумілі з точки зору сучасної мови;
- до складу зрощень можуть входити архаїзми;
- вони синтаксично нерозкладні;
- ви не можете переставляти компоненти здебільшого;
- їм властива непроникність - не допускають його складання з додаткових слів.

Визначальною ознакою експресивних одиниць є цілісність значення. А. Рей вважає фразеологізм цілком невмотивованим мовним знаком, “довільним” за складовими частинами і цілком непередбачуваним. На думку В. Ужченка, цілісність семантики фразеологізмів виявляється у їх відносному ототожненні зі словом. Ми частково погоджуємося з думками вчених щодо надання цілісності основним ознакам фразеологічної одиниці, але підкреслюємо, що фразеологізм має цілісне значення (Пліс, 2017).

Крім того, інформаційність фразеологічних одиниць вища за первинні номінаційні засоби через наявність у складі фразеологізму образного компонента, який фіксує культурний, соціальний і духовний досвід мовців. Зауважимо, що, фразеологічні одиниці здатні безпосередньо відображати пізнавальну діяльність членів мовного товариства на основі їхніх уявлень про світ, взаємовідносин і ставлення до різних подій. Проте психічним механізмам виникнення та трансформації смислів висловлювання все ще приділяється недостатня увага, як зазначає О. Чередниченко (1978), міграція фразеологізмів з одного мовного ареалу в інший є ще одним свідченням тяжіння мовців до висловлення спільних думок, а також обміну загальномовними засобами, серед яких фразеологізмам надається велике значення.

Фразеологізми визначають як одиниці мовного лексикону, що відображають культурний простір мов. Завдяки дослідженням науковців було доведено, що фразеологізми мають своє специфічне значення – переносне, що підтверджує

наведену раніше позицію. Таке значення є узагальненим і цілісним з різним ступенем цілісності. Фразеологічне значення містить як концептуальний зміст, так і категоріальне значення, а також має третій фактор – соціальну рефлексію. При створенні фразеологізму, що зумовлено переосмисленням вільного сполучення слів, відбувається семантична перебудова сполучених слів, у результаті якої компоненти фразеологізмів позбавляються свого фактичного призначення і частково або повністю втрачають своє раніше. властиве лексичне значення та номінативна функція (Януш, 2014).

Представники “вузького” розуміння обсягу фразеології, такі як О. Бабкін, Н. Амосова, Х. Касарес, В. Жуков, об’єктом дослідження вважають лише ті звороти, що виконують у мові функцію номінації, яка у семантичному відношенні рівнозначна слову. Такі звороти є носіями лексичного значення – знака мовної системи. Цікаву думку висловив свого часу О. Смирницький: “типова фразеологічна одиниця подібна до окремого слова тим, що відношення між її частинами ідіоматичне; завдяки цьому їй притаманна семантична цілісність і вона залучається до мовлення саме як одна одиниця”. Таку ж точку зору обстоює О. Бабкін. Він розглядає фразеологізм як семантичну одиницю складного порядку, еквівалентну слову, члену речення (Бабкин, 1999, с. 18).

Стійкі сполуки слів, що виконують у мовленні функцію комунікації (наприклад, прислів’я та приказки), виносяться прихильниками вузького розуміння обсягу фразеології за межі фразеологічного фонду. Зокрема, Х. Касарес стверджує: “...прислів’я не є лексичним фактом, що зводиться до єдиного концептуального еквівалента... , воно не є також сполученням слів, що одержують особливе значення при злитті у єдине понятійне ціле”. І далі: “...приказки ... складають закінчене речення у якому сполучаються щонайменше два поняття і в якому слова зберігають своє звичайне значення, пряме або переносне, і не деформуються при цьому семантичне в процесі утворення нової подільної лексичної єдності” (Бабкин, 1999, с. 19-22). Висновок Х. Касареса поділяє Н. Амосова, яка називає прислів’я та приказки “притчами-мініатюрами”, їхні особливості пов’язані з функціонуванням в синтаксично замкнутому вигляді, бо вони виконують функцію комунікації, а не

номінації. Цілісне значення їм не властиве, в систему мови вони не входять. Це – автономні само вичерпні і структурою, і змістом речення. Предикативна структура звороту сама по собі не є показником того, що дана сполука слів виходить за межі фразеології. Н. Амосова слушно розрізняє фразеологізми предикативи. Вона ділить їх на два підтипи: частково предикативні і цільно-предикативні. До частково предикативних фразеологізмів дослідниця зараховує звороти. До цільно-предикативних Н. Амосова відносить:

- 1) звороти, що мають структуру обставинних речень із сполучником підрядності;
- 2) фразеологізми, що виконують функцію вставних речень;
- 3) фразеологізми, оформлені як частини складного речення, що мають відкрити структуру і доповнюються підпорядкованою предикативною одиницею.

Цільно-предикативні фразеологізми мають постійний склад компонентів і цілісне значення, і виступають в мовленні, власне, як готові одиниці. Щодо вигуківих зворотів, то в них відсутня як номінація, такі комунікація, як це властиво для вигуків. Вони мають цілісне значення і виступають у функції одиниці мови. На цій підставі Н. Амосова відносить їх до фразеологічного фонду. Прихильники теорії вузького розуміння мають два варіанти використання у науковій літературі. Один із них полягає у тому, що фразеологія повинна вивчати не лише звороти-словосполучення, але й звороти-речення. Фразеологічний фонд охоплює всі стійкі сполуки слів, у тім числі прислів'я, приказки, крилаті слова та афоризми. Цей погляд поділяє більшість дослідників (Булаховский, 1953, с. 123), які намагаються показати спільність ознак між усіма стійкими сполуками слів. Це не що інше, як відтворюваність у готовому вигляді, стійкість структури та лексичного складу і цілісність значення фразеологізмів.

Першим турецьким мовознавцем, що спробував визначити поняття фразеологізму, став О. Аксой. У передмові до словника турецьких прислів'їв і фразеологізмів він дає таке визначення поняттю фразеологічного обороту: фразеологізм – стійкий оборот, що в більшості випадків має значення, відмінне від буквального, і що володіє привабливою формою пояснення (Кубрякова, 2012,

с. 130). Подібне визначення дає Ю. Бахадинли, характеризує стійкий оборот наступним чином: фразеологізм – група слів, що складається з двох або більш елементів, що володіють значенням, що виходять за рамки буквального, і служать для прикраси письмової або усної мови (Эмирова, 1972, с. 35).

У 1956 р. професор Б. Ларін писав: “Фразеологія перебуває в стані “прихованого розвитку””. Початок її формування пов’язують з ім’ям швейцарського вченого Ш. Баллі, думки якого викладені в книгах “Нарис стилістики” (1905) і “Французька стилістика” (1909). Учений висловив низку прогресивних ідей, що знайшли втілення й розробку в пізніших дослідженнях. Він виділив чотири групи словосполучень:

- 1) вільні словосполучення;
- 2) звичні словосполучення;
- 3) фразеологічні ряди;
- 4) фразеологічні єдності (Даль, 2011, с. 41).

Отже, усі зазначені міркування свідчать про наміри лінгвістів виробити об’єктивні критерії визначення самого предмета фразеології і переконують ще раз у тому, що фразеологічні одиниці є надзвичайно складними й суперечливими утвореннями у мові.

Висновки до розділу 1

1. Когнітивна лінгвістика є відносно молодим напрямом лінгвістичної науки, який стрімко розвивається і зацікавлює дедалі ширші кола мовознавців. Утім, думки дослідників щодо її місця серед інших наук, вихідних положень, призначення, зв’язків з іншими дисциплінами не є однотайними і потребують певної систематизації.

2. Когнітивний простір формується структурами, які мають властивості кодування й зберігання інформації – концептами. Ці “ментальні утворення” побутують у свідомості окремого представника етносу, виявляючи особливості його мислення та поведінки, на основі яких і формується свідомість колективу. Концепт є

продуктом процесів концептуалізації та категоризації світу, що співіснують у постійній взаємодії. Результатом цієї взаємодії є формування концептуальної системи – сукупності концептів у свідомості окремої людини або колективній свідомості етносу. Ця сукупність відтворюється структурованими та впорядкованими знаннями уявлень про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду, формуючи картину світу, на ґрунті якої, у процесі номінації подій, предметів, явищ об'єктивної дійсності, а також суспільно-політичних, економічних, соціальних та культурних реалій життя, створюється мовна картина світу. Саме вона є динамічним утворенням, що відображає навколишній світ та зміни в його пізнанні, викликаючи модифікації в концептосфері українців.

Концептом стають ті явища дійсності, які актуальні і цінні для даної культури, мають велику кількість мовних одиниць для своєї фіксації і в прозових текстах.

3. Цікавим є те, що у лінгвістиці відомо понад двадцять визначень фразеологічної одиниці, але жодне з них не знайшло загального визнання. Існує декілька вчених, які намагалися встановити етапи вивчення фразеології. Проте незважаючи на ціла низка публікацій, лінгвісти недостатньо дослідили проблеми семантики, структури, становлення та історичного розвитку фразеології.

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ СІМ'Я У ТУРЕЦЬКІЙ ФРАЗЕМІЦІ

2.1. Соціокультурні уявлення про СІМ'Ю у мусульманстві й турецькому суспільстві

Родинні відносини та побут є найважливішою частиною культури будь-якого народу. Поняття сімейних цінностей займає чільне місце в ісламській картині світу. Для стародавніх турків сімейний устрій базувався на двох поняттях, а саме: *родина* і *uiva* (з турецької перекладається як “сімейне гніздо/ батьківський дім”). Як тільки юнак досягав шлюбного віку, він міг одружитися і починати будувати свою власну сім'ю.

У родині жінки і чоловіки мають різні обов'язки. Для традиційної турецької сім'ї характерне “домінування чоловіка”, поважливе ставлення до старших і жіноче підпорядкування. Головою всієї родини вважається батько або найстаріший чоловік в роду, і його вказівки є пріоритетними і ні в якому разі не обговорюються. До кінця ХХ століття навіть відвідування магазину або ринку було чисто чоловічий обов'язком.

Турки чітко розмежовують сім'ю (*aile*) і домашнє господарство (*hane*), відносячи до першої категорії тільки близьких родичів, які живуть разом, а до другої – всіх інших членів родини, які спільно проживають на якійсь території і ведуть спільне господарство. Наступний важливий елемент – чоловіча громада (*sülale*), що складається з родичів по чоловічій лінії. Такі громади відіграють помітну роль в житті старих “шляхетних родин”, історія яких, сягає часів Османської імперії і племінних союзів (“Сучасні традиції Туреччини”, 2022).

У турецьких родин існує чітка ієрархія: дружина і діти підкоряються чоловікові і батькові, молодші брати – старшим братам, а молодші сестри – старшим братам і сестрам. Але господар в хаті – завжди чоловік. Батько оточений пошаною і любов'ю всіх членів сім'ї (*Gece yağar günüz uçar, yıl düzgünlüğü; baba söyler kadın susar, ev düzgünlüğü* – досл.: вночі пролліє, вдень випарується – такий порядок у

природі; чоловік каже, жінка замовкає – такий порядок у домі). Обов’язок збереження сімейного вогнища, продовження роду і виховання дітей в однаковій мірі лежить на плечах батька і матері.

У Священному Корані зазначається, що БАТЬКО повинен піклуватися про свою сім’ю. Пов’язано це з тим, що чоловіки як правило забезпечують дружину і дітей усім необхідним. Тому багато мусульманських богословів відзначають, що саме чоловік несе найбільшу відповідальність. Важливим є і те, що БАТЬКО не лише повинен забезпечувати матеріально, а й мати відповідну поведінку, а саме – беззаперечне і щире дотримання релігійних приписів, прагнення до постійного духовного, інтелектуального і фізичного розвитку. Це пояснюємо тим, що з давніх часів батько виступає головою роду. Як старший у родині батько виконує здавна всі необхідні обряди, пов’язані з родинним вогнищем, за давнім звичаєм, він господар (пан господар), порадник у сім’ї, мудрий вихователь своїх дітей.

Спрадавна існує думка, що діти, особливо син, успадковують не лише батьківське добро, але й натуру і вдачу, тому кажуть: “*Baba koruk yer, oğlunun dişi kamaşır* – який дуб, такий тин”; “*Babanın (atanın) sanatı oğluna mirastır* – дитина ще в маленькому віці волею-неволею проявляє інтерес до ремесла батька”; “*Hik demiş babasının burnundan düşmüş* – як дві краплі води”. На батькові (батьках) завжди лежала і лежить велика громадянська відповідальність.

Давні обрядодії, де головною дійовою особою виступав батько, породили низку етнокультурних концептів, виражених номінативними сполученнями, як-от: весільний (посаджений, головатий) батько, духовний батько. Пошанування батька переросло у шанобливе називання цим словом не лише кровноспоріднених осіб, а, скажімо, поважаних у народі посадовців, великих керівників, державних діячів. Прикладом може слугувати така визначна постать, як Мустафа Кемаль Ататюрк, якого називають батьком турецької нації (*Atatürk – Türklerin Babası – Ататюрк – батько турків*). Він є один з найяскравіших політичних діячів сучасної історії, знаменитий воєначальник, засновник Республіканської народної партії Туреччини, перший президент Турецької Республіки. Саме він зробив Туреччину такою, якою ми знаємо її сьогодні. “*Ne mutlu Türküm diyene!*” (“Який щасливий той, хто говорить

“я турок!””), – саме ця фраза Ататюрка стала гаслом турецького націоналізму. Важливу роль у становленні турків як національності зіграли реформи мови. Зокрема, Ататюрк латинізував турецький алфавіт, визволив його від арабських і перських запозичень, ввів прізвища і скасував використовувалися до цього приставки до імен, які позначали прізвиська або звання. Наприклад, в імені батька Ататюрка використовувалося слово “*efendi*”, що означає “пан” у зверненні до духовних осіб або чиновників, а “*hanım*” можна розтлумачити як “пані” (“Сучасні традиції Туреччини”, 2022).

У турецькій родині роль жінки також має вагоме значення у сім'ї. Вона повинна поважати свого чоловіка, слідкувати за домашнім господарством і виховувати дітей. Венеціанський мандрівник Марко Поло (1254–1323 рр), який у Середні віки подорожував до Китаю, Монголії та Туркестану, описав турецьких жінок: “Немає в іншому народі жінок, які були б більш прив'язаними до свого чоловіка, цінними і стійкими, ніж турецькі. Це головна особливість турецьких жінок” (Шахін, 2021).

Молодші членами сім'ї поважають матір нарівні з главою роду, проте її стосунки з дітьми теплі і ніжні (*Ananın ekmeğine kuru, ayranına duru demet* (досл.: Я не говорю, що хліб матері черствий, а айран прозорий) – мати сама не з'їсть, а дітей нагодує). У Туреччині жінки мають рівні права з чоловіками на приватну власність і успадкування, а також утворення і участь в суспільному житті. У 1993-1995 роках прем'єр-міністром **Туреччини** була жінка – Тансу Чілер. Вона змогла досягти неймовірних висот у своїй кар'єрі. Її шлях від депутата до голови партії та прем'єр-міністра був стрімкий, головними її досягненнями за час правління вважаються військові реформи та успішна боротьба з терористами Курдистану, що є вражаючим для жінки. Варто зауважити, що більшість світових жінок-політиків, незважаючи на жіночу стать, мають чоловічий гендер. Тансу Чілер була одружена і мала двох дітей, однак, і була головною в сім'ї. Дуже добре визначає “чоловічий” характер Тансу той факт, що, всупереч традиціям, чоловік жінки взяв її прізвище. Проте такий випадок у турецькій сім'ї є дуже рідкісним і винятковим. Проте турчанки вважаються одними з найбільш емансипованих на Близькому Сході.

Дітей в Туреччині буквально обожають і всіляко пестять. Сини користуються особливою любов'ю, оскільки збільшують статус матері в очах чоловіка і його сім'ї. Сини до 10-12 років проводять багато часу з матір'ю, а потім їх виховання все більше переходить на плечі чоловіка (*Babanın sanatı oğla mirastır* – (досл.: ремесло батька – спадщина для сина) – дитина ще в маленькому віці волею-неволею проявляє інтерес до ремесла батька). Дочки ж зазвичай живуть з матір'ю аж до заміжжя. Відносини батьків і дочок тут досить формальні, проте відношення до доньки нічим не відрізняється ставленню до сина (*Oğlan atadan öğrenir sofraya, kız anadan öğrenir dikiş dikmeyi* – (досл.: син дізнається від батька як приймати гостей, дочка дізнається від матері як шити) – у сім'ї у вихованні сина основну роль відіграє батько, у вихованні дочки – мати. Тому син все корисне дізнається від батька, а дочка – від матері.). Хоча дочка або син можуть на людях сперечатися або жартувати з матір'ю, вони ніколи не наважаться перечити батькові.

Відносини між братами і сестрами в Туреччині легкі і неформальні аж до 13-14 років. Пізніше їх статуси помітно змінюються – старший брат (*ağabey*) бере на себе деякі права і обов'язки батьків по відношенню до сестри. Старша сестра (*abla*) також стає по відношенню до брата як би другою матір'ю. Проте молодший брат (*kardeş*), навіть якщо йому років сім-вісім, може наказати старшій сестрі, дорослій дівчині, принести або ж зробити щось для нього. І це вважається абсолютно нормальним явищем у турецькому суспільстві, адже він чоловік.

Влада батьків над дітьми безмежна. Навіть уже дорослий чоловік не може без дозволу палити в присутності батька, або якимось іншим чином показати свою неповагу до члена сім'ї.

Родичів з боку батька вважають важливішими, ніж з боку матері. Дядька по батькові (*amca*) розцінюють майже як другого батька, що не можна сказати про дядька по матері (*dayı*). У турків навіть назви родичів звучать по-різному, це залежить з якого боку існує спорідненість – з материнської чи батьківської. Тут спостерігається відлуння патріархальних відносин у тюркських кочівників, що є предками турків.

У сімейній ієрархії на нижньому щаблі у знаходиться молода невістка, яка турецькою називається *gelin*. Дуже важливо, щоб вона сподобалася батькам нареченого. Невістка не має права не може заперечувати чоловікові та всім його численним родичам.

У великих родині бабусі і дідусі також беруть на себе безліч турбот по вихованню дітей. Це нерідко призводить до того, що діти відчують свою вседозволеність і іноді поведуться дуже нахабно по відношенню до стареньких. Проте вони відіграють надважливу роль у сім'ї. Зазвичай, діти та молоді люди цілують руку своїх бабусь та дідусів, а також старших за віком родичів. Таким чином вони демонструють особливу повагу до них. У відповідь на таке вітання, старша за віком людина цілує дитину в щоки.

Отже, з давніх-давен турецький народ надає великого значення сім'ї. Кожен має свої правами та обов'язками. Турецька сім'я є патріархальною, тобто главою родини виступає батько. Усі із глибокою повагою ставляться до старших, а вони ж – дбайливі до своїх дітей.

Батьки ділять свої обов'язки стосовно вихованні дітей. Прийнято, щоб жінки виховували у дітях ніжність та милосердя, чоловіки ж відіграють важливу роль у становленні характеру дитини. Таким чином, дитина виховується як морально, так і духовно.

Чоловік відповідає за матеріальне становище сім'ї. Жінка за своїм бажанням може працювати або ж ні. Вона відповідає за домашні справи, особливо за стосунки і родинні та за освіту дітей.

2.2. Когнітивні ознаки концепту СІМ'Я у турецькій та українській мовних картинах світу

Сьогодні не існує єдиної та загальновизнаної дослідницької моделі опису змісту, семантичної структури та смислового обсягу концепту. Сам характер опису концепту та отримані результати суттєво залежать від того, як вирішується одна з

головних теоретичних проблем концептуального аналізу. Мається на увазі співвідношення розумового змісту концепту та значення мовного знаку.

Існує велика кількість моделей репрезентації знань у когнітології, а також методів, що їх формують. Найбільш вдалим методом серед інших, що найкраще послугує для досягнення поставленої мети нашого дослідження, видається семантико-когнітивний підхід. Адже модель аналізу концепту залежить не тільки від його складності та значущості, але й від мети і завдань, які ставить перед собою дослідник.

Когнітивні ознаки в умовах вербалізації концепту все ж таки найчастіше постають як лексико-семантичні варіанти (окремі значення слова) або навіть елементи цих значень (семантичні компоненти). З. Попова та І. Стернін пропонують польову модель семантичної структури концепту. Концепт народжується як образ, який здатний просуватися ступенями абстракції. Початковий зміст концепту ускладнюється за допомогою знань, одержаних у результаті пізнавальної діяльності. Зі збільшенням рівня абстрактності концепт поступово перетворюється з чуттєвого образу на розумовий. Тому структура концепту складається з трьох базових компонентів: образу, інформаційного змісту та інтерпретаційного поля (Попова, Стернін 2007).

Реконструкція мовної картини світу певного етносу передбачає розгляд концептів у якості “оперативних змістових одиниць пам’яті, ментального лексикона, концептуальної системи і мови мозку, усієї картини світу, відображеної у психіці людини” (Маклакова, 2008, с. 90). Взаємозв’язок концептуальної та мовної картини світу вмотивований схожістю їхніх внутрішніх структур: концептуальна картина світу може бути організована у вигляді ідеальних когнітивних моделей, а мовна – у вигляді тезаурусу, окремі блоки якого схожі із семантичними, асоціативними та тематичними полями.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях для вивчення концептів використовуються різні методи і способи їх опису. У загальному вони спрямовані на розкриття змісту та виявлення сутності концепту і його місця в концептосфері мови. Традиційно виділяють три основні маркери для аналізу: дані лексикографічних

словників; дискурсивне вживання репрезентантів концепту; і результати дослідження, що дозволяє мати ширші уявлення про сам зміст концепту і виявити його нові ознаки.

Міжкультурне вивчення концептів за допомогою психолінгвістичного експерименту і зіставлення отриманих результатів за даними двох мов, дає можливість досліднику побачити загальні і унікальні характеристики у змісті і структурі концепту. До концептів, які містять у собі базовий характер у будь-якій етно лінгвокультурі, ми можемо віднести слово СІМ'Я. В основу дослідження покладена гіпотеза про те, що одні асоціативні реакції будуть відображати універсальні характеристики концепту, пов'язані із загальнолюдськими уявленнями, та загальними властивостями самого концепту.

Матеріалом аналізу були використані опитування, проведені на турецькому та українському форумах. У процесі фреймового аналізу матеріалів асоціативного експерименту з носіями двох мов, нам вдалося виділити кілька смислових груп, що дозволить нам краще охарактеризувати різні сторони обраного нами концепту:

- 1) члени сім'ї;
- 2) емоційний образ сім'ї;
- 3) образне визначення сім'ї.

Проаналізувавши наявний матеріал, ми мали змогу простежити актуальні ознаки та характеристики обраного нами концепту (*Додатки 2,3*).

Перше наше опитування стосувалося членів сім'ї. Для турків найбільш важливе місце займає *мати*, турецькою *anne* (66%). Серед українців реакція на слово *мама* сягає 51 %. Звісно ж, значущість матері як для українців, так і для турків є універсальною (*Додаток 2*). Швидше за все, дана різниця у відсотковому відношенні обумовлена різним способом життя двох народів: у Туреччині вся відповідальність за матеріальне благополуччя сім'ї є на чоловікові, жінка ж має більш сімейні обов'язки. Сучасне українське суспільство не декларує зобов'язання жінки займатися домашнім господарством, тоді як в Туреччині – це частина ісламського світогляду.

На другому місці опинилося слово *батько*, турецькою мовою *baba* (53%). Для турків значимість і роль батька в сім'ї величезна, це демонструють асоціації: коли турки говорять про батька, перше, що їм спадає на думку, це такі слова, як *baş* (голова), *çok özel bir insan* (дуже особлива людина), *lider* (лідер), *sahip* (господар), *evin reisi* (голова дому). Обов'язок збереження сімейного вогнища, продовження роду і виховання дітей в однаковій мірі лежить на плечах батька і матері. У Священному Корані зазначається, що БАТЬКО повинен піклуватися про свою сім'ю. Пов'язано це з тим, що чоловіки як правило забезпечують дружину і дітей усім необхідним. Тому багато мусульманських богословів відзначають, що саме чоловік несе найбільшу відповідальність. Одним з найчастіших реакцій на *baba*, було слово *saygi* (повага) – 12%. Якщо ж розглянути опитування про членів сім'ї серед українців, то реакція на слова *батько, тато* – сягає 50%. Проте асоціація з цим словом не завжди мала позитивний характер. У відсотковому відношенні негативна реакція на слово *батько* невелика, але сама її наявність опосередковано відображає процеси, що відбуваються в суспільстві: байдужий, постійно відсутній, пішов, далеко, злий, зник, нерідний (загальний відсоток негативних реакцій становить 4,2%). Під час узагальнення експерименту не було зафіксовано подібних реакцій на опитування серед турецького населення.

Згідно з наших опитувань, як для турків так і для українців, на третьому місці опинилося слово *дитина*, турецькою *çocuk* (36%). Дійсно, дітей у Туреччині дуже люблять, плекають, сюсюкають, часом їм дозволяють дуже багато. Також ними навіть можуть присягнутися – у турків це вважається майже найсильнішою клятвою у знак підтвердження сказаного або ж даної обіцянки (*Çocuktan haberi al* (дослівно: дізнайся у дитини) – словами немовляти глаголить істина). У сім'ї дітей дуже люблять, особливо синів – продовжувачів роду. Народження сина – велика радість для батька, а жінка – ж має пошану у родичів чоловіка. Особливо це стосується релігійних сімей.

Друге наше опитування стосувалося емоційного образу сім'ї (Додаток 3). Як для турків, так і для українців родина має велике значення, тому під час опитування

представники двох культур проголосували за важливість сім'ї (українці – 89%, турки – 93%).

Спільним в уявленні про сімейний образ стало поняття “кохання” (*sevgi*): в українців – 22%, у турків – 33% (Додаток 3). Проте турки більше, ніж українці, асоціюють це слово з сім'єю. Для нас кохання – це насамперед почуття між двома людьми, турки ж більшою мірою використовують це поняття до всіх членів родини. Це підтверджують додаткові дослідження, де турки говорячи про любов, згадують своїх членів сім'ї: маму, тата, сина, доньку, брата, сестру, бабусю, дідуся, чоловіка, дружину. Однак серед українців значна частка реакцій стосувалася лише чоловіка і дружини. Даний аналіз показує, що поняття кохання має різний зміст для двох культур, що відображає національну специфіку.

Наступними загальними для двох країн реакціями, що були використанні для визначення сімейного образу, стало слово “тепло” (*sıcaklık*). До того ж поняття: “родинний затишок”, “сімейне тепло” – асоціювалися саме з образом мами (*anne*). Спільними стали і слова: *mutluluk* (радість), *dostluk* (дружба), *güven* (довіра), *destek* (підтримка), *gerçek* (правда), *sadakat* (вірність).

При з'ясуванні структури і меж асоціативного поля для визначення емоційного образу сім'ї, було виявлено, що і для турків, і для українців, слово родина перш за все асоціюється з певними реакціями. Тут ми також можемо дійти до висновку, що ядерну зону обраного нами концепту, становитимуть саме ті реакції, які найчастіше були використанні, при згадуванні слова сім'я. Таким чином, ядром у турецькій мові будуть наступні чотири слова – *sevgi* (любов), *sıcaklık* (тепло), *sadakat* (вірність), *güven* (довіра). Периферійну зону будуть становити всі інші реакції, що у відсотковому відношенні зустрічалися рідше (*dostluk* – радість, *akıl* – розум, *mutluluk* – щастя, *sorumluluk* – відповідальність, *sevînc* – радість, *kuvvet* – сила, *cesaret* – хоробрість, *mali giderler* – додаткові витрати, *evlilik* – одруження, *yardım* – допомога, *huzur* – спокій)

Наступний аналіз стосувався образного уявлення про сім'ю, куди входять реакції, що розвивають вторинне значення обраного нами концепту. Асоціативне коло допоможе мати чіткіші уявлення про тісний зв'язок у сімейних відносинах.

Близько 36% учасників голосування, поряд зі словом “*сім'я*”, згадали поняття “*вогнище*”. Тут одразу виникає образ кола, біля якого збираються всі близькі та рідні. Як для турків, так і для українців, родинне вогнище (*aile ocağı*) має важливе значення (*Neşeli, memnun bir aile ocağı vücuda getireceğiz. – Hüseyin Cahit Yalçın – Ми створимо щасливе, задоволене сімейне вогнище. – Хусейн Джахіт Ялчин*).

Отже, концепт розглядається нами як певне поняття, одиниця ментального рівня, що зберігається у пам'яті носіїв мови та характеризується сукупністю когнітивних та асоціативних установок, які є властивими певній лінгвокультурі. Будь-який концепт вбирає у собі узагальнений зміст, а також викликає різний ряд асоціацій, що пояснюється особистим і етнічним досвідом людини.

Наш аналіз свідчить про наявність низки універсальних і відмінних ознак у змістовній структурі концепту *сім'я*. Завдяки фреймового аналізу матеріалів асоціативного експерименту з носіями двох мов, ми зуміли виділити кілька смислових груп. Це дозволило нам краще охарактеризувати різні сторони обраного нами концепту. Ми зробили три опитування, які стосувалися членів сім'ї, емоційного образу сім'ї та образного визначення сім'ї. Таким чином визначили, що загальним уявленням про емоційний образ сім'ї для українців і турків стало поняття “кохання”: серед українців 22%, серед турків – 33%. Турки переважно відносять поняття любов до членів сім'ї.

У результаті зіставлення концепту *сім'я* можна зробити висновок про наявність загальних та релевантних характеристик. До універсальних характеристик можна віднести подібний склад ядерного поля.

2.3. Номінативне поле концепту СІМ'Я

Номінативне поле концепту є “сукупністю мовних засобів, які об'єктивують (вербалізують, репрезентують, узагальнюють) концепт у певний період розвитку суспільства”(Попова, 2007), та багато у чому визначають сукупністю стереотипів, уявлень носіїв мови. Ці стереотипи свідомості окремої спільноти формуються цілим рядом факторів, як індивідуальних (освіта, вік, стать, життєвий досвід), так і

загальних (місце проживання, національність, сфера діяльності тощо). Останнім часом у лінгвістичній науковій літературі концепти розглядаються як кванти “знання”, сукупність яких є загальним досвідом людства, етносу, соціальної групи та особистості, а загальні результати досліджень формують національну мовну картину світу.

Лінгвокультурний підхід до виявлення загальних характеристик концепту полягає у тому, що він визнається базовою одиницею культури. Концепт як лінгвокультурна одиниця має “пов'язати до купи наукові дослідження в галузі мовознавства, культурології та історії. Його формування – “процес редукції результатів досвідченого пізнання дійсності до меж людської пам'яті та культурно-важливими домінантами”.

У побудові номінативного поля концепту ми підемо двома шляхами. Спочатку ми зосередимо свою увагу на виявленні лише прямих номінацій концепту – ключового слова та його синонімів (як системних, так і оказіональних, індивідуально-авторських), що допоможе визначити ядро номінативного поля обраного нами концепту. Слідом за цим ми не будемо обмежуватися прямими номінаціями і внесемо різновиди денотату концепту (гіпонімів). Найбільш часто номіновані гіпоніми зазвичай виявляються найбільш типовими представниками концепту в комунікації. Це дозволить розширити свої уявлення про структуру концепту. Ми також додали паремії, афоризми, фразеологізми про сім'ю.

Для як найповнішого опису номінативного поля обраної нами концепту, потрібно визначити ключові слова-репрезентанта.

При згадуванні поняття **СІМ'Я** у турецькій мові найчастіше можна зустріти лексему **AİLE/ EBEVEYNLER** або ж **ANA BABA**. Лексична одиниця “ana baba” (мати-батько) насамперед пов'язана з розподілом обраного нами концепту на дві складові: батьківська та материнська лінії.

Великий турецький словник подає близько сім дефініцій цього слова:

- *родина*;
- *батько і мати: çocuklar ana baba sevgisine muhtaçtır* – діти потребують батьківської любові;

- **сімейний союз жінки та чоловіка:** “*Birbirlerine nasıl tutkun, yangın bir aile olduklarını sayıp döktü*”. – *Lâtife Tekin* – “Які вони були пристрасні один до одного, справжня вогняна сімейка”. – Латіфе Текін;
- **люди, які походять з одного роду або мають споріднені стосунки між собою:** “*Kendilerinin hangi asil aileye mensup olduklarını bilmiyorum*”. – *Nazım Hikmet*. – Я не знаю, до якого вони дворянського роду. – Назім Хікмет;
- **всі родичі, які проживають разом;**
- **чоловік і дружина;**
- **група людей, які мають спільну мету та працюють разом:** *iş ailesi* – робоча сім'я;
- **людина, яка доглядає за своїми співмешканцями;**
- **мова, група тварин або рослин, основною ознакою якої є родина.**

Ядро концепту СІМ'Я є досить об'ємним. Відображення у мові обраного нами концепту, передусім, пов'язані з існуванням і функціонуванням групи лексичних одиниць. До них належать: *ana baba* – батьки; *çocuk/evlât/bebek* – дитина; *kız* – дочка, *oğul* – син; *büyükanne* – бабуся; *büyükbaba* – дідусь; *amca* – дядько (по лінії батька); *hala* – тітка (по лінії батька); *dayı* – дядько (по лінії матері); *teyze* – тітка (по лінії матері); *torun* – онук, онучка; *yeğen* – племінник; *damat* – наречений, зять; *gelin* – наречена, невістка; *kaynana* – теща, свекруха; *kaynata* – тесть, свекор.

Для формування структури концепту на мовному рівні доцільним є використання найбільш інформативного матеріалу, що дає уявлення про специфіку етнічного світогляду. Найкраще таку роль відіграють ядро концепту та його паремії, тож актуальність даного дослідження визначається спрямованістю сучасних мовознавчих тенденцій до визначення особливостей національної колективної свідомості певного етносу саме за допомогою таких лексичних одиниць.

Особливістю термінів спорідненості турецькою мовою порівняно з українською є їх розподіл по батьківській та материнській лініями. Це стосується таких термінів, як:

- **дядько:** *amca* – по батьківській лінії / *dayı* – по материнській лінії;
- **тітка:** *hala* – по батьківській лінії / *teyze* – по материнській лінії;

- *бабуся*: *babaanne* – по батьківській лінії / *anneanne* – по материнській лінії.

Поділ на батьківську і материнську лінії відсутній у терміні “*dede/ дідусь*”, в якому асоціативна складова орієнтована на загальне поняття “*предок*”, а також включає понятійний компонент “старшинство”, що також може передаватися таким терміном, як “*ata*” (*Atasını tanımayan Allahı'ni da tanımaz* – досл.: Той, хто не знає/ шанує свого діда/предка, не шанує і Аллаха).

За термінами спорідненості залежно від материнської чи батьківської ліній може закріплюватись певна функція. Наприклад, з терміном “*dayı* – дядько по лінії матері” пов'язані такі асоціації, як:

- покровительство, захисник: *Dayısı dümende* (досл.: його дядько біля керма) – У нього є покровитель, своя права рука; *Mahkemede dayısı var* (досл.: у суді він має свого дядька) – у нього в суді є свої зв'язки;
- важливість: *Cezayir dayısı gibi kurulmak* (досл.: удавати із себе Алжирського дядька) – удавати з себе важливу людину.

Також цікавим є примітна фонетична близькість терміну “*nine* – бабуся” і слова “*ninni* – колискова пісня”.

Певні терміни також можуть використовуватися в переносному значенні, що дає нам ще одну особливість аналізу концепту. Наприклад, такі слова, як *abi* (старший брат), *abla* (старша сестра), *kız* (донька, дівчина), *kardeş* (молодший брат або сестра), *amca* (дядько по лінії батька), *teuze* (тітка по лінії матері), – можуть використовуватися і стосовно сторонніх людей з урахуванням їхнього віку, наприклад:

- *Amcam!* – ввічливе звернення до чоловіка, який є старшим за віком.
- *Teuzem!* – ввічливе звернення до жінки, яка є старшою за віком.
- *Abim!* – ввічливе неформальне звернення до чоловіка.
- *Ablam!* – ввічливе неформальне звернення молодших до старших – дівчат або жінок.
- *Kızım!* – доню! – звернення старших до дівчат, молодших за віком.
- *Kardeşim!* – друже мій!
- *Evlâdım!* – синку! доню моя!

У турецькій мові є слово “*kardeş*”, яке може мати два поняття “молодший брат” та “молодша сестра”. Таким чином, у понятті, що актуалізується даним терміном спорідненості, відсутній компонент, що дозволяє виділяти приналежність чоловічому або жіночому роду. Для того аби підкреслити про кого саме йдеться мова, ми додаємо слова-уточнення “*kız – дівчинка*” та “*erkek – хлопчик*”: *kız kardeş – молодша сестра, erkek kardeş – молодший брат*.

Недиференційованість ознаки чоловічого та жіночого роду в слові “*kardeş*” може викликати труднощі в свідомому сприйнятті і вимагає додаткових засобів актуалізації, наприклад:

- *Sizin kardeşiniz var mı? - У вас є брат чи сестра?*
- *Evet, var. – Так, є.*
- *Kız mı, erkek mi? - Сестра чи брат?*
- *Kız kardeşim var. – У мене є сестричка.*

Також форма “*kardeş*” може використовуватися при зверненні до осіб чоловічої статі: *Kardeşim! - Брате! Друже мій!*

Поняття “брат-сестра” в турецькій мові може отримувати диференціацію за асоціативною ознакою “за старшинством”: *ağabeu* (старший брат) та *abla* (старша сестра).

Формальна нерелевантність асоціативної ознаки роду, що спостерігається в терміні “*kardeş*”, є також у понятті, що актуалізується таким терміном, як “*torun*” (онук, онука). Актуалізація зазначеної ознаки, як і у випадку зі словом *kardeş*, відбувається засобами синтаксичного словотвору або контекстуально.

Отже, моделювання структури вербалізованого концепта передбачає формування його номінативного поля. Таке поле відрізняється від інших структурних елементів мови тим, що воно має комплексно-узагальнюючий характер. Це впорядкована сукупність всіх номінативних одиниць того чи іншого концепту, що об’єктивують його.

Семантичні якості найактивніших у турецькій мові елементів відображення етнічної свідомості – паремій – базуються на низці лінгвістичних і прагматичних особливостей, які формують із цих одиниць групу пріоритетних для

лінгвокогнітивного аспекту аналізу. Кожна з паремій має специфічні семантичні властивості, що притаманні їм як культурно важливим одиницям.

Нам вдалося визначити номінативне поле, ядро та асоціативне поле концепту *сім'я*. Аналіз показує, що асоціативне поле обраного нами концепті у є щільне, чітке і концентроване. Ядерну зону концепту *сім'я* у турецькій мові представляють наступні найбільш частотні парадигматичні реакції: *ana baba* – батьки; *çocuk/evlât/bebek* – дитина; *kız* – дочка, *oğul* – син; *büyükanne* – бабуся; *büyükbaba* – дідусь; *amca* – дядько (по лінії батька); *hala* – тітка (по лінії батька); *dayı* – дядько (по лінії матері); *teyze* – тітка (по лінії матері); *torun* – онук, онучка; *yegen* – племінник; *damat* – наречений, зять; *gelin* – наречена, невістка; *kaynana* – теща, свекруха; *kaynata* – тесть, свекор.

2.4. Семантичний аналіз фразеологічних одиниць концепту СІМ'Я у турецькій мовній картині світу

Оскільки концепт є явищем багатограним, досі немає чіткого визначення, яке могло б дати найповніший опис цього поняття. Одним із найпереконливіших з точки зору завдань нашого дослідження ми вважаємо семантико-когнітивний метод. Попової З. та Стерніна Й.. Аналіз семантики є попереднім необхідним етапом перед когнітивним аналізом засобів мовної об'єктивації концепту. Він здійснюється шляхом використання методик компонентного аналізу та контекстуального аналізу в опорі на системні значення окремих одиниць, словникових дефініцій із урахуванням їх реального співвіднесення з денотатом у конкретному тексті (Устенко, 2011).

Для дослідження змістового аспекту значеннєвих одиниць мови найефективнішим є компонентний аналіз – система прийомів лінгвістичного вивчення значень слів, суть якої полягає в розщепленні значення слова на компоненти, які називають семами, семантичними множниками і, зрідка, маркерами. Метод компонентного аналізу досліджували багато мовознавців (В. Гак, Ю. Караулов, М. Комлев, О. Селіверстова, Й. Стернін, А. Уфимцева). Вивчення

значень у рамках цієї методики привело лінгвістів до визначення принципу ієрархії сем у значенні, що виражається в послідовному підпорядкуванні семантичних компонентів різного рівня абстракції (Тімкова, 2020, с .61).

При експлікації концепту у фразеології береться до уваги такий факт: оскільки когнітивна мікроструктура фразеологізму пов'язана з більшою когнітивною структурою – концептом, то експлікація концепту тісно пов'язана з планом змісту фразеологізму – образною мотивацією. Образ, який формується певним фразеологізмом, становить варіант образної складової концепту. Дослідження концептів у турецькій фразеологічних одиницях сьогодні набувають особливої актуальності. Вираження концепту СІМ'Я через його фразеологічне поле розкриває різнобічність і всеохоплюваність даного поняття у світогляді турків. Аналіз обраного нами концепту у турецьких тлумачних словниках дав змогу виділити основні характерні риси даного поняття і зробити семантичний аналіз.

Дослідження концептів у турецькій фразеологічних одиницях сьогодні набувають особливої актуальності. Вираження концепту СІМ'Я через його фразеологічне поле розкриває різнобічність і всеохоплюваність даного поняття у світогляді турків.

Проаналізувавши словникові дефініції прямих номінацій концепту СІМ'Я, ми мали змогу виявити його основні семантичні компоненти:

допомога своїм дітям, турбота; подяка; внутрішня сила; захист;джерело успіху; споріднена душа; беззахисність; підтримка; приклад для батьків;спадок; придане; розум; родинне вогнище; чесність; цінність; близькість; продовження роду.

Питання про семантичну характеристику лексичних компонентів фразеологізму, їх роль у загальному значенні фразеологічної одиниці знаходиться в тісному зв'язку з проблемою семантичної монолітності й розчленування фразеологізму. Мова йде про різні способи розподілу елементів семантики фразеологізму за його лексичними компонентами, тобто про ступінь так званої семантичної злитості/нерозкладності і протиставленого їй семантичного розчленування фразеологізму. Спостереження засвідчують, що семантична

нерозкладність сталих словосполучень відсутня в усіх випадках, коли комплекс не піддався повному переосмисленню всього компонентного складу.

Фразеологізм, як і слово, має своє значення, яке прийнято через його специфіку називати, на відміну від лексичного значення, фразеологічним. Основна особливість цього значення полягає в тому, що воно виникло внаслідок метафоричного переосмислення вільного словосполучення чи порівняння і нічого спільного вже не має із значенням тих складових частин (компонентів-слів), в процесі переосмислення яких воно утворилось.

Критерій співвідношення фразеологічного значення та семантики компонентів фразеологізму відображає специфіку даного лінгвістичного явища, тому можливо прийняти наступне визначення фразеологічного значення, яке запропонував А. Мелерович: "...фразеологічне значення є мовним значенням особливого типу, закріпленим за усталеним словосполученням, у тій чи іншій мірі абстрагованим від семантики мовних елементів, які утворюють його вираження і в результаті цього розподіляються безпосередньо і повністю між словами, які входять до складу сполучення" (Мелерович, 2005, с. 184).

Дослідження обраного нами концепту у турецьких тлумачних словниках дав змогу виділити основні характерні риси даного поняття і зробити семантичний аналіз. Найбільший інтерес представляє аналіз відмінностей, пов'язаних з асоціативними особливостями понятійної структури термінів, які позначають сім'ю і родині відносини. Нами було проаналізовано близько 71 найбільш актуальних фразеологізмів, прислів'їв, приказок, крилатих виразів, які містять такі терміни, як: *aile* – сім'я, *ana baba* – батьки, родина; *ana* – мати; *baba* – батько; *kardeş* – брат, сестра, *evlat* – дитина, *kız* – донька, *oğul* – син (даний вибір слів базується на найбільшій кількості реакцій серед учасників опитування (52 людини)), – з метою визначити їхнє функціональне значення:

I. *aile* – сім'я:

- *багатство*: *Hayatta en büyük zenginlik; mutlu bir aileye sahip olmaktır* – найбільше багатство у світі – мати щасливу сім'ю; *en büyük zenginlik birlik olan bir ailedir* – найбільше багатство – дружна родина;

- *сімейний зв'язок: Bu dünyada sırtınızı her zaman dayayabileceğiniz tek şey ailenizdir* (досл.: єдине, на що ти завжди можеш покластися в цьому світі, це твоя сім'я) – дерево тримається корінням, а людина сім'єю;
- *родинний затишок: İçinde saygı ve sevginin hakim olduğu ev, küçük de olsa hiç bir zaman dar gelmez* – дім, в якому панує повага і любов, ніколи не буває тісним, навіть якщо він маленький;
- *вірність Батьківщині: Ailesine bağlı olan, vatanına da bağlı olur* – хто вірний родині, той вірний і Батьківщині; *Vatanınızın için kan, arkadaşınız için gözyaşı, ama ileniz için ter dökün* – кров за свою країну, сльози за свого друга, але в піт за свою країну;

II. *ana baba – батьки, родина, сім'я:*

- *батьківська турбота, допомога: ana baba eline bakmak* (досл.: дивитися на руки своїх батьків) – жити на всьому готовому;
- *небезпека: ana baba günü* (досл.: день родини) – небезпечна ситуація; давка;

III. *anne – мам:*

- *подяка: Ananın ekmeğine kuru, ayranına duru demet* (досл.: я не кажу, що хліб матері черствий, а айран прозорий) – нема цвіту кращого від маківочки, нема роду милішого від матіночки;
- *труднощі: Anandan emdiğim süt burnumdan geldi* (досл.: материнське молоко пішло через ніс) – виконуючи якусь роботу, дуже втомитися або зазнавати великих труднощів; *Anası ağlamak* (досл.: його мама плаче) – зазнавати труднощів самому або завдавати великих проблем іншому;
- *вдача, везучість: Anası Kadir gecesini doğurmuş* (Мати народила його в ніч Аль-Кадр) – народитися в сорочці;
- *хитрість, шахрайство: Anasının gözü* (досл.: око його матері) – шахрай;
- *беззахисність: Anasının ipini pazarda satmak* (досл.: продати на ринку мотузку своєї матері) – людина, від якої можна чекати будь-яку підлість; продати рідну матір;
- *туга: Ana yüzüne hasret olmak* (досл.: Туга на материнське обличчя) – відчувати материнську тугу через довгу розлуку.

- *вірність*: *Ana gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz* (досл.: немає коханої, такої як мати, немає краю, такого як Багдад) – мати всією душею віддана своїм дітям, не буває друга, ближчого за неї;
- *турбота*: *Analı kuzu, kınalı kuzu* (досл.: ягня, що має мати – це ягня, пофарбоване хною) – дитина, у якої красива і здорова мама, завжди доглянута, здорова, спокійна і щаслива;
- *успіх*: *Analar neler doğurur* (досл.: кого тільки не народжує мати!) – дуже сильна, працьовита, успішна людина;
- *поспих*: *Dokuz ay anasının karnında nasıl sabretmiş?* (досл.: і як він тільки витерпів у животі своєї матері на дев'ятому місяці?) – хто спішить, той людей насмішить;
- *недоліки*: *Aç, anansa (atansa) da kaç* (досл.: нехай навіть голодна людина – твоя мати, все одно тікай від неї): – голод не тітка (кажуть про людину, яка у скрутні часи може завдати шкоди навіть найближчому).

IV. *baba* – *батько*:

- *спадковість, зв'язок поколінь*: *Babadan adamlık değil, miras kalır* (досл. .: від батька залишається не людська гідність, а спадок). *Babadan kalan malın kıymeti bilinmez* (досл.: добру, що залишився від батька ціни не знають). *Babaocağı / yurdu* (досл.: батьківський вогнище) – будинок, що залишився від батька, діда; батьківський дім; батьківщина, земля. *Babadüşmanı, oğuldostuolmaz* (досл.: ворог батька не може стати другом синові);
- *приклад для дітей*: *Babakorukyer, oğlunun dişi kamaşır* (досл.:батько їсть зелені неспілі фрукти, а син осковину) – який дуб, такий тин; яка гребля, такий млин; який батько, такий син;який кущ, така й хворостина, який батько, така й дитина (Погані вчинки і погану поведінку дорослих у сім'ї чинять негативний вплив на дітей). *Babanın (atanın) sanatı oğluna mirastır* (досл.: ремесло батька - спадщина для сина) – дитина ще в маленькому віці волею-неволею проявляє інтерес до ремесла батька. Виростаючи, вона вивчає це ремесло.*Baba akıyla adam adam olamaz* (досл.: одним батьківським розумом людиною не станеш);
- *вигода*: *Babasının hayrına mı?* (досл.: на благо його батька?) – Хіба немає якоїсь вигоди? Сподіватися на що-небудь, переслідуючи певну вигоду. *Babanın sanı*

- için (ölmüş olan babanın ruhunu şad etmek için)*(досл. заради душі померлого батька) – зробити щось заради певної мети;
- *серйозність, доброта, привабливість: Baba adam* (досл. : людина-батько) – так говорять про серйозного, добросердечного чоловіка. *Babacan adam* (досл.: людина з душею батька) – добродушний, приємний, симпатичний, привабливий чоловік;
 - *достаток: Baba hindi* (досл. : індик як батько) – топтати ряст, вік вікувати, жити паном в достатках, у розкошах, без усяких турбот) , жити мов у бога за пазухою, жити (купатися, кататися, качатися) як (мов, немов і т. ін.) сир (вареник) у маслі (як попів кіт на печі); в золоті (у розкошах, в достатку) купатися; купатися в молоці; (жити невідповідно до своїх достатків) жити не по кишені; (жити чесно) жити по правді (з правдою). *Para babası* (досл.: грошовий батько) – грошей кури не клюють (багач, товстосум, той хто має велику кількість грошей);
 - *вираження подяки: Babanarahmet* (досл.: молитва в ім'я твого батька) – Те, що ти говориш – вірно. Я такої ж думки. *Babasına rahmet okumak* (досл.: молитися про чиємусь померлого батька) – думати добре про будь-кого;
 - *очевидність: Vuni babam da yarar* (досл.: це і мій батько зробить, тобто це робили ще за часів моїх предків) – нема нічого простішого від цього; *Vuni babam da bilir*(досл.: це і мій батько знає, тобто це було відомо ще за часів моїх предків) –написано чорним по білому;
 - *лнь: Baba mirası yanan tüm gibidir* – (досл.: батьківський спадок схожий на свічку, що згорає) – у житті можна втратити усе, якщо нічого не робити. *Baba mirası tüm gibi çabuk söner* (досл.: батькове спадок згорає швидко, як свічка) – жити чужим розумом; перенестися на чужий розум; не мати своєї голови на в'язах;
 - *покровитель, захисник: Öksüzler babası* (досл.: батько для сиріт) – захисник сиріт, самотніх людей; батько для бідняків (він для нас як рідний батько);
 - *господар, власник, голова: Bektaşî babası* (досл.: батько Бекташи) – шейх (голова) ордена Бешекташи;

- *довіра: Her sakallıyı babası sanmak* (досл.: вважати кожного бородатого своїм батьком) – не довіряй першому-кращому, довіряй але дивись кому (говорять про когось, хто коли починає довіряти незнайомій людині, лише через те, що вона за зовнішнім виглядом здається приємною і милою);
- *праця: Hababam (ha)!* (досл. : нуж бо батько, давай!) –(багато й старанно) докладати зусиль (сил, рук, праці і т. ін.), не покладати рук, набивати мозолі, (дуже важко, виснажливо, до знемоги) обливатися (умиватися) потом, гнути (попогнути) спину (горб, горба, хребет, хребта), ламати спину (хребта), рвати жили (руки, силу), (виконувати важку, неприємну, одноманітну роботу) тягти (терти, попотерти) лямку;
- *сила, хоробрість: Baba ayıgıt adam* (досл.: людина батько / джигіт) - Сильний, хоробрий, мічної статури чоловік;
- *втрата рівноваги: Babalarımı ayağa kaldırma* (досл.: не піднімай на ноги моїх батьків, тобто предків) – виходити з себе; виходити з рівноваги; втрачати рівновагу; втрачати самовладання; втрачати (утрачати, тратити) терпіння (терпець, терпеливість, терпливість);
- *зверхність: Baba hindi gibi kabarmak* (досл.: накупитися як батько-індик) – надувся, як тісто в кориті, ходить, як *індик* переяславський, і півень на своєму смітті гордий, хвалений борщ надвір виливають;
- *уникати щось: Var babana selam söyle* (досл.: скажи привіт своєму батькові, тобто далекому предку) – подалі від гріха.

V. *kardeş – брат , сестра:*

- *близькість: Ahret kardeşi* (досл.: сестра потойбіччя) – жінки – як сестри.
- *зздорість: Kardeş kardeşin ne öldüğünü ister, ne onduğunu* (досл.: брат не бажає своєму братові ні смерті, ні одужання) – Брат не бажає, щоб рідна йому людина потрапила у скрутне становище, але він також не бажає, щоб брат мав великі успіхи в житті;
- *рівність: Kardeşçe taksim* (досл.: поділ по-братськи) – поділ за принципом рівності: по-братськи.

VI. *evlât – дитя, çocuk – дитина, bebek – дитятко:*

- *чесність; невміння зберігати інформацію: Çocuktan haberi al* (досл.: дізнайся у дитини) – вустами немовляти говорить істина;
- *поспіх: Doğmadık çocuğa kıyafet biçilmez* (досл.: дитині, що ще не народилася, одяг не кроють) – не потрібно заздалегідь готуватися до події, яка не відомо чи відбудеться (хто спішить, той людей насмішить);
- *турбота, пустоці: Bebek gül gibi* (досл.: дитина наче троянда) – розбещена дитина, всі забаганки якої виконуються; золота молодь;
- *цінність: Evlat acısı gibi içine çökmek* (досл.: занурюватися в себе як дитина від болю) – дуже засмутитися у зв'язку з чимось; брати близько до серця;
- *джерело проблем: Evlâdın mı var, derdin var* (досл.: якщо ти маєш дитину, значить ти маєш проблеми) – виховувати дітей наскільки приємна, настільки й складна справа;
- *подяка/невдячність: Hayırlı babanın hayırsız evlâdı* (досл.: поганий син хорошого батька) – сім'я хороша, правильна, а дитина погана; в сім'ї не без виродка;
- *спадкоємність: İyi evlât babayı vezir, kötü evlât rezil eder* (досл.: хороша дитина робить свого батька візиром, а погана дитина – ганьбить) – хороша дитина знає, як порадувати сім'ю своїми досягненнями. Погана дитина не замислюючись про авторитет своєї сім'ї.

VII. *oğul* – син:

- *невдячність: Buğdayım var deme ambarına girmeyince, oğlum var deme yoksulluğu görmeyince* – пшениця, поки залишається на полі, може бути знищена внаслідок несподіваного стихійного лиха, але після жнив у коморі врожай стає надбанням людини. Синові легко виконувати свої синівські обов'язки у благополучний час, найголовніше – не забувати про батька у скрутний момент.

VIII. *kız* – дочка:

- *безглузді вчики: Deli kızın çeyizi* (досл.: придане дурній дочці) – демонстрація безглузвих, недоречних речей;
- *переїняття досвіду: Oğlan atadan öğrenir sofrayı, kız anadan öğrenir dikmeyi* (досл.: син дізнається від батька як приймати гостей, дочка дізнається від матері як шити) – у сім'ї у вихованні сина основну роль грає батько, а матір

начає усьому свою доньку. Тому син все корисне дізнається від батька, а дочка – від матері.

Отже, завдяки тому, що ми визначили когнітивні ознаки, ядро і номінативні поля концепту СІМ'Я, ми змогли зробити розгорнутий аналіз даного поняття. Нами було проаналізовано близько 71 найбільш актуальних фразеологізмів, прислів'їв, приказок, крилатих виразів, які містять такі терміни, як: *aile* – сім'я, *ana baba* – батьки, родина; *ana* – мати; *baba* – батько; *kardeş* – брат, сестра, *evlât* – дитя, *çocuk* – дитина, *bebek* – дитятко, – з метою визначити їхнє функціональне значення. Розглянувши фразеологічні одиниці з концептом який позначає сімейні зв'язки, і визначивши їхні значення, ми здійснили семантичну класифікацію. Таким чином ми дійшли до висновку, що у турецькій мові, вибраний нами концепт, має велику семантику.

Висновки до розділу 2

1. Проаналізувавши соціокультурні уявлення про СІМ'Ю у мусульманстві й у турецькому суспільстві, ми дійшли до певних висновків. Кожен у сім'ї має свої права та обов'язки. Турецька родина зазвичай є патріархальною, тобто главою родини виступає батько. Усі із глибокою повагою ставляться до старших, а вони ж – дбайливі до своїх дітей. Кожен з батьків має свої обов'язки по вихованню дітей. Прийнято, щоб жінки виховували у дітях ніжність та милосердя, чоловіки ж відіграють важливу роль у становленні характеру дитини. Таким чином, дитина виховується як морально, так і духовно.

3. Ми розглянули концепт як певне поняття, одиниця ментального рівня, що зберігається у пам'яті носіїв мови та характеризується сукупністю когнітивних та асоціативних установок, які є властивими певній лінгвокультурі. Таким чином ми зуміли визначити ряд асоціацій з концептом *сім'я*, що пояснюється особистим і етнічним досвідом людини.

4. Наш аналіз свідчить про наявність низки універсальних і відмінних ознак у змістовній структурі концепту. Завдяки фреймового аналізу матеріалів

асоціативного експерименту з носіями двох мов, ми зуміли виділити кілька смислових груп. Це дозволило нам краще охарактеризувати різні сторони обраного нами концепту. Ми зробили три опитування, які стосувалися членів сім'ї, емоційного образу сім'ї та образного визначення сім'ї. Таким чином визначили, що загальним уявленням про емоційний образ сім'ї для українців і турків стало поняття “кохання”: серед українців 22%, серед турків – 33%. Турки переважно відносять поняття любов до членів сім'ї.

5. Нам вдалося визначити номінативне поле, ядро та асоціативне поле концепту *сім'я*. Аналіз показує, що асоціативне поле обраного нами концепту у є щільне, чітке і концентроване. Ядерну зону концепту *сім'я* у турецькій мові представляють наступні найбільш частотні парадигматичні реакції: *ana baba* – батьки; *çocuk/evlât/bebek* – дитина; *kız* – дочка, *oğul* – син; *büyükanne* – бабуся; *büyükbaba* – дідусь; *amca* – дядько (по лінії батька); *hala* – тітка (по лінії батька); *dayı* – дядько (по лінії матері); *teyze* – тітка (по лінії матері); *torun* – онук, онучка; *yeğen* – племінник; *damat* – наречений, зять; *gelin* – наречена, невістка; *kaynana* – теща, свекруха; *kaynata* – тесть, свекор.

6. Найбільший інтерес представляє аналіз відмінностей, пов'язаних з асоціативними особливостями понятійної структури термінів спорідненості турецькою та українською мовами. Дослідження обраного нами концепту у турецьких тлумачних словниках дав змогу виділити основні характерні риси даного поняття і зробити семантичний аналіз. Найбільший інтерес представляє аналіз відмінностей, пов'язаних з асоціативними особливостями понятійної структури термінів, які позначають сім'ю і родині відносини. Нами було проаналізовано близько 71 найбільш актуальних фразеологізмів, прислів'їв, приказок, крилатих виразів, які містять такі терміни, як: *ailе* – сім'я, *ana baba* – батьки, родина; *ana* – мати; *baba* – батько; *kardeş* – брат, сестра, – з метою визначити їхнє функціональне значення.

ВИСНОВКИ

1. У складі когнітивної лінгвістики, що була одним з відгалужень нової антропоцентричної парадигми науки, виокремилася лінгвоконцептологія, інтерес до якої не втратив актуальності й сьогодні. Концепти є важливими одиницями концептосфери і мови загалом. Теоретико-методологічна база науки про концепти була сформована ще на початкових етапах її становлення переважно російськими і українськими вченими. Вони визначили й розтлумачили зміст терміна “концепт”, розробили власні класифікації цього поняття, описали його структуру та методи дослідження.

2. Концепт отримує мовне вираження через засоби мови, зокрема через фразеологічні одиниці. Вербалізація концептів на фразеологічному рівні реалізує принцип мовного табулювання, пов'язаний з неможливістю вживання окремих лексем у певних смислах. Концептом стають ті явища дійсності, які актуальні і цінні для даної культури, мають велику кількість мовних одиниць для своєї фіксації і в прозових текстах.

3. Побудова структури концепту передбачає виділення образного, інформаційно-поняттєвого та інтерпретаційного полів. Образний компонент у структурі концепту є “базовимпрошарком”, що включає дві складові: перцептивну (базується на зорових, смакових, тактильних, звукових та нюхових відчуттях) та когнітивну (вона ж метафорична, яка співвідносить абстрактний концепт із матеріальним світом) образи, які відображають образні характеристики предмету, що концептуалізується.

Теоретико-методологічна концепція дисертації базується на наступних положеннях: 1) вивчення мовних картин світу є актуальною темою сучасного мовознавства в цілому і тюркології зокрема; 2) поняття “концепт” досі не має чіткого визначення, що значно впливає на встановлення його внутрішньої форми і сформоване під впливом розвиненої багатозначності латинського терміна.

Розроблена комплексна методика поетапного моделювання концепту СІМ'Я турецькій мовній картині світу передбачала: формування вихідного списку номінативів, що об'єктивують обраний концепт; надання буквального перекладу і

актуального значення; формування ядерної зони, її периферії у вигляді фразеологічного та паремійного полів кожного з концептів; семантичний аналіз зібраних одиниць у рамках кожного з полів; інтерпретація результатів семантичного аналізу і виявлення когнітивних ознак обраних концептів; проведення кількісного аналізу лексичних одиниць, що об'єднуюватимуться у рамках однієї когнітивної ознаки; моделювання когнітивної структури концепту у вигляді його асоціативних полів.

4. На основі вивчених матеріалів із різних лексикографічних джерел була встановлена структурна організація і склад номінативних полів обраних концептів.

Семантичні якості найактивніших у турецькій мові елементів відображення етнічної свідомості – паремій – базуються на низці лінгвістичних і прагматичних особливостей, які формують із цих одиниць групу пріоритетних для лінгвокогнітивного аспекту аналізу. Кожна з паремій має специфічні семантичні властивості, що притаманні їм як культурно важливим одиницям.

5. Родині відносини та побут є найважливішою частиною культури будь-якого народу. Поняття сімейних цінностей займає чільну роль в ісламській картині світу. Для стародавніх турків сімейний устрій базувався на двох поняттях, а саме: *родина* і *уива* (українською мовою перекладається як “сімейне гніздо/ батьківський дім”). Як тільки юнак досягав шлюбного віку, він міг одружитися і починати будувати свою власну сім'ю.

6. Турецька сім'я є патріархальною, тобто главою родини виступає батько. Усі із глибокою повагою ставляться до старших, а вони ж – дбайливі до своїх дітей. Батьки ділять свої обов'язки стосовно виховання дітей. Жінки повинні виховувати у дітях ніжність та милосердя, чоловіки ж відіграють важливу роль у становленні характеру дитини. Таким чином, дитина виховується як морально, так і духовно. Чоловік відповідає за матеріальне становище сім'ї. Жінка за своїм бажанням може працювати або ж ні. Вона відповідає за домашні справи, особливо за стосунки і родинні та за освіту дітей.

7. Концепт СІМ'Я широко експлікований у турецькій мові і займає провідне місце у мовній картині світу цього народу. Онтологічна природа дозволяє бути

присутніми в усіх сферах життя людини, що має своє безпосереднє відображення у мові. Спостережено низку семантичних особливостей лексичних одиниць, які вербалізують обрані концепти. Наш аналіз свідчить про наявність низки універсальних і відмінних ознак у змістовній структурі концепту *сім'я*. Матеріалом аналізу були використані опитування, проведені на турецькому та українському форумах. У процесі фреймового аналізу матеріалів асоціативного експерименту з носіями двох мов, нам вдалося виділити кілька смислових груп, що дозволить нам краще охарактеризувати різні сторони обраного нами концепту: члени сім'ї; емоційний образ сім'ї; образне визначення сім'ї. Це дозволило нам краще охарактеризувати різні сторони обраного нами концепту. Ми зробили три опитування, які стосувалися членів сім'ї, емоційного образу сім'ї та образного визначення сім'ї. Таким чином визначили, що загальним уявленням про емоційний образ сім'ї для українців і турків стало поняття “кохання”: серед українців 22%, серед турків – 33%. Турки переважно відносять поняття любов до членів сім'ї.

8. Великий турецький словник подає близько восьми дефініцій слова СІМ'Я, що говорить про особливу значущість концепту: родина; батько і мати; сімейний союз жінки та чоловіка; люди, які походять з одного роду або мають споріднені стосунки між собою; всі родичі, які проживають разом; чоловік і дружина; група людей, які мають спільну мету та працюють разом; людина, яка доглядає за своїми співмешканцями; мова, група тварин або рослин, основною ознакою якої є родина.

Для формування структури концепту на мовному рівні доцільним є використання найбільш інформативного матеріалу, що дає уявлення про специфіку етнічного світогляду. Найкраще таку роль відіграють ядро концепту та його паремії, тож актуальність даного дослідження визначається спрямованістю сучасних мовознавчих тенденцій до визначення особливостей національної колективної свідомості певного етносу саме за допомогою таких лексичних одиниць.

Нам вдалося визначити номінативне поле, ядро та асоціативне поле концепту *сім'я*. Аналіз показує, що асоціативне поле обраного нами концепту у є щільне, чітке і концентроване. Ядерну зону концепту *сім'я* у турецькій мові представляють наступні найбільш частотні парадигматичні реакції: *ana baba* – батьки;

çocuk/evlât/bebek – дитина; *kız* – дочка, *oğul* – син; *büyükanne* – бабуся; *büyükbaba* – дідусь; *amca* – дядько (по лінії батька); *hala* – тітка (по лінії батька); *dayı* – дядько (по лінії матері); *teyze* – тітка (по лінії матері); *torun* – онук, онучка; *yeğen* – племінник; *damat* – наречений, зять; *gelin* – наречена, невістка; *kaynana* – теща, свекруха; *kaynata* – тесть, свекор.

9. Аналіз семантики був проведений у якості попереднього необхідного етапу перед когнітивним аналізом засобів мовної об'єктивації концепту СІМ'Я у турецькій мовній картині світу. Отримані результати семантичного аналізу стали базовим матеріалом, на ґрунті якого була здійснена когнітивна інтерпретація засобів мовної об'єктивації обраних концептів.

Проаналізувавши словникові дефініції прямих номінацій концепту СІМ'Я, ми мали змогу виявити його основні семантичні компоненти:

допомога своїм дітям, турбота; подяка; внутрішня сила; захист; джерело успіху; споріднена душа; беззахисність; підтримка; приклад для батьків; спадок; придане; розум; родинне вогнище; чесність; цінність; близькість; продовження роду.

Питання про семантичну характеристику лексичних компонентів фразеологізму, їх роль у загальному значенні фразеологічної одиниці знаходиться в тісному зв'язку з проблемою семантичної монолітності й розчленування фразеологізму. Мова йде про різні способи розподілу елементів семантики фразеологізму за його лексичними компонентами, тобто про ступінь так званої семантичної злитості/нерозкладності і протиставленого їй семантичного розчленування фразеологізму. Спостереження засвідчують, що семантична нерозкладність сталих словосполучень відсутня в усіх випадках, коли комплекс не піддався повному переосмисленню всього компонентного складу.

10. Методом суцільної вибірки із фразеологічних, пареміологічних словників, а також довідників афоризмів було виявлено 48 функціональних значень, з яких формується міжпольовий сегмент. Зібраний лексичний матеріал є нечисельним, проте становить собою інформативну частку у загальному лінгвоконцептуальному

дослідженні. Таким чином ми дійшли до висновку, що у турецькій мові, вибраний нами концепт, має велику семантику.

Дослідження обраного нами концепту у турецьких тлумачних словниках дав змогу виділити основні характерні риси даного поняття і зробити семантичний аналіз. Найбільший інтерес представляє аналіз відмінностей, пов'язаних з асоціативними особливостями понятійної структури термінів, які позначають сім'ю і родині відносини.

ÖZET

Bilişsel dilbilim yeni bir bilimdir. Dil ve düşünce arasındaki karmaşık bağlantıların incelenmesine ivme kazandıran oydu. Dilbilim, dili bir ulusun kültürü ve tarihi ile yakından ilişkili sosyal bir olgu olarak görür.

Bugün, bileşenlerin incelenmesi, dilbilimdeki yerini ve rolünü belirleme sorununa dikkat çekildi. Türk araştırmacılar da bu konuyu incelediler. Türkiye'de bilişsel dilbilim için önemli araştırmalar C. Bozşahin ve D. Zeyrek'in çalışmalarıdır.

Bilişsel dilbilim, hızla gelişmekte olan ve daha geniş bir dilbilimci grubunun ilgisini çeken nispeten genç bir dilbilim alanı olduğundan, AİLE/ EBEVEYNLER/ ANA BABA bileşeni içeren atasözlerini keşfetmeye karar verdik.

İslam'da ve Türk toplumunda AİLE ile ilgili sosyo-kültürel fikirleri analiz ettikten sonra bazı sonuçlara vardık. Ailedeki herkesin kendi hakları ve sorumlulukları vardır. Türk ailesi genellikle ataerkindir, yani ailenin reisi babadır. Herkes büyüklere derin bir saygı duymaktadır. Her ebeveynin çocuk yetiştirme konusunda kendi sorumlulukları vardır. Kadınların çocuklarda şefkat ve merhamet uyandırdığı, erkeklerin ise çocuğun karakterinin oluşmasında önemli rol oynadığı kabul edilmektedir. Böylece çocuk hem ahlaki hem de ruhsal olarak eğitilir.

Büyük Türkçe Sözlük, AİLE kelimesinin yaklaşık sekiz kavramını verir, bu da kavramın özel öneminden bahseder. Kavramları şudur: ana aba; ana ile babanın oluşturduğu birlik, toplum bilimi; aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü; birlikte oturan hısım ve yakınların tümü; aynı gaye üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan kimselerin bütünü; temel niteliği bir olan dil, hayvan veya bitki topluluğu, familya.

İfade ettikleri semantik anlamlara göre, (AİLE bileşeni ile) kendi anlamsal sınıflandırmamızı yaptık. Bu ara aile, ana baba, anne, baba kardeş, evlat, kız, oğul gibi bileşeniyle 71 deyim birimini de inceledik.

Seçtiğimiz kavramın araştırılması, bu kavramın temel karakteristik özelliklerinin öne çıkarılmasını ve anlam analizi yapılmasını mümkün kılmıştır. Aile ve aile ilişkilerini ifade eden terimlerin kavramsal yapısının çağrışımsal özelliklerine ilişkin farklılıkların analizi en ilgi çekici olanıdır.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Астаф'єва К. О. (2010). *Батько турків: Хто зробив Туреччину такою, якою ми знаємо її сьогодні*. Відновлено з <https://ua.112.ua/mnenie/batko-turkiv-khto-zrobyv-turechchynu-takoiu-iakoiu-my-znaiemo-ii-sohodni-325812.html>
2. Бабкин А. М. (1999). *Фразеология и лексикография. Проблемы фразеологии*. Москва.
3. Баран Я., Зимомря М. (1999). *Теоретичні основи фразеології*. Ужгородський державний університет. Ужгород.
4. Беляевская Е. Г. (2000). *Принципы когнитивных исследований: проблема моделирования семантики языковых единиц. Когнитивная семантика: материалы 2-й международной школы-семинара*. Тамбов.
5. Бородавченко В. О. (2019). *Семантичні фразеологізми турецької мови. Семантичний аспект*. Відновлено з <file:///C:/Users/Admin/Desktop/16.pdf>.
6. Булаховский Л. А. (1953). *Введение в языкосознание*. Москва.
7. Бунин И. А. Натали. (1994). Відновлено з http://az.lib.ru/b/bunin_i_a/text_2622.shtml.
8. Бунин И. А. Братья. (1994). Відновлено з http://az.lib.ru/b/bunin_i_a/text_1720.shtml.
9. Вісько Г. Г. (2017). *Когнітивна лінгвістика: історія становлення і розвитку напряму лінгвістичного вчення*. Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Миколаїв.
10. Даль, В. И. (2011). *Толковый словарь живого великорусского языка*. Москва: Дрофа; Рус.яз. Медиа.
11. Эмирова А. М. (1972). *Некоторые актуальные вопросы современной русской фразеологии*. Ленинград: Самарканд.
12. Жайворонок В. В. (2006). *Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення*. Відновлено з <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/75134/17Jayvoronyuk.pdf?sequence=1>
13. Зеленько А. С. (2010). *Когнітивна лінгвістика*. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Луганськ.

14. Остапчук Я. В. (2014). Концепт Understanding: когнітивні ознаки та номінативне поле. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія : зб. наук. пр.* Одеса.
15. Крамаренко О. М. (2011). Семантика дзвонівості у хорівій творчості Є. Станковича в контексті історичних музичних традицій. *Культурологічна думка: Щорічник наукових праць.* Київ.
16. Карасик В. М. (2005). *Базовые характеристики концептов. Антология концептов.* Волгоград : Парадигма.
17. Кочерган М. П. (2003). *Мовознавство на сучасному етапі.* Київ: Дивослово.
18. Кубрякова Е. С. (2012). *Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики. В поисках сущности языка: Когнитивные исследования.* РАН, Москва.
19. Маклакова Е. А. (2009). *Семантические особенности наименования лиц: монография.* Воронеж: Истоки.
20. Мартинюк А. П. (2006). *Когнітивно-дискурсивний напрям дослідження концептів у сучасній лінгвістиці. Проблеми романо-германської філології: зб. наук. пр.* Ужгород..
21. Маслова В. А. (2001). *Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений.* Москва: Академия.
22. Монахова Т. В. (2010). *Методи когнітивної лінгвістики в дослідженні концептів. Новітня філологія.* Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Миколаїв.
23. Морошкіна Г. Ф. (2012). *Бюлетень української асоціації когнітивної лінгвістики і поетики.* Київ.
24. Ніфака Т. П. (2016). *Когнітивний напрям у методиці викладання іноземних мов, навч. посібник.*
25. Попова З. Д. (2001). *Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике.* Воронеж: Истоки.

26. Полюжин М. М. (2002). *Концепти як співвідносні зі значенням поняття. Культура народів Причорномор'я*. Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. Київ.
27. Попова З. Д., Стернин И. А. (2010). *Когнитивная лингвистика*. Москва: АСТ: Восток-Запад.
28. Пліс В. П. (2017). *Типологія концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці*. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків.
29. Рудакова А. В. (2003). *Объективация концепта «быт» в лексико-фразеологической системе русского языка*. Відновлено з http://www.ahmerov.com/book_1065_chapter_1_ANNO_TAIJA.html.
30. Селіванова О. О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Полтава.
31. Селіванова О. О. (2011). *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава.
32. Сучасні традиції Туреччини. (2022). Виявлено з <https://thetrip.ru/uk/karandash/sovremennye-tradicii-turcii-tureckie-obychai-tureckaya-kultura/>
33. Старко В. Ф. (2007). *Концепт гра: монографія*. Волин. дер. ун-т ім. Л. Українки. Луцьк: РВВ «Вежа».
34. Ставчук Н. В. (2018). *Концепт як базове поняття когнітивної лінгвістики* Виявлено з <http://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/12373/1/KONTSEPT%20YAK%20BAZOVE%20PONYATTY%20KOHNITIVN%20YI%20LINVISTYKY.pdf>
35. Степанов Ю. С. (1997). *Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования*. Москва.
36. Степанов Ю. С. (1975). *Основы общего языкознания*. Москва: Просвещение.
37. Тімкова Т. М. (2020). *Специфіка вербалізації концепту ДОЩ у турецькій мовній картині світу*. Виявлено з <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/1664/34.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
38. Устенко Л. Ф. (2011). *Особенности функционирования фразеологических единиц у разных стилях украинської мови*. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки. Ніжин.

39. Шаховский В. И., Панченко Н. Н. (1999). *Национально-культурная специфика концепта «обман» во фразеологическом аспекте. Фразеология в контексте культуры.* Москва.
40. Януш Х. М. (2014). *Поняття і концепт. Критерії розрізнення.* Виявлено з <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6265/1/Yanush.pdf>
41. Aksoy Ö. A. (2007). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü.* İnkilap Yayınevi.
42. Akçalı B. (2013). Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Atasözlerindeki İyi, Kötü Kavramlarının Karşılaştırmalı Biçimde İncelenmesi. *Turkish Studies.* ANKARA-TURKEY.
43. Aktaş B., Bozşahin D., Zeyrek D. (2010). Discourse Relation Configurations in Turkish and an Annotation Environment. *Proceedings of the Fourth Linguistic Annotation Workshop.* ACL.
44. Altan Z. (2014). *Bilişsel Bilim Bağlamında Dilbilim ve Bilgisayar Bilimlerindeki Önemi.* Виявлено з <http://www.dilbilimi.net/secmeyazilar.htm>
45. Beyatlı Y. K. (2009). *Giuftesiz beste.* Відновлено з <http://siir.ozgurask.com/siir.asp?id=3967>
46. Beyatlı Y. K. (2008). *Moda'da Mayıs.* Відновлено з <http://www.karakutu.com/yahya-kemal-beyatli-kendi-gkkubbemiz-tm-iirler/>.
47. *Culture.* (2010). Відновлено з <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11226/>
48. *Kiraz Mevsimi Dizi Sözleri.* (2018). Відновлено з <https://www.sozlervereplikler.com/replikler/kiraz-mevsimi-dizi-replikleri/>
49. Omer Hayam. (2009). *Baharlar yazlar geçer sonbahar gelir şiiri.* Відновлено з <http://www.bilgiyeri.com/sairler/omer-hayyam/baharlar-yazlar-gecer-sonbahar-gelir/>
50. Rickheit, Gert. (2010). *Kognitive Linguistik: Theorien, Modelle, Methoden.* G. Rickheit, S. Weiss, H.-J. Eikmeyer. Tübingen u. Basel: A. Francke Verlag.
51. *TDK. Türk dil kurumu.* Відновлено з <https://sozluk.gov.tr/>

Фразеологічне поле концепту СІМ'Я у турецькій мові

<i>№ n/n</i>	<i>Фразеологізм</i>	<i>Переклад</i>	<i>Тлумачення</i>
1.	Hayatta en büyük zenginlik; mutlu bir aileye sahip olmaktır	Найбільше багатство у світі – мати щасливу сім'ю	Можна мати безліч хороших друзів та знайомих, але тільки сім'я дає нам відчуття захищеності і потреби на все життя, робить нас щасливими.
2.	En büyük zenginlik birlik olan bir ailedi	Найбільше багатство – дружна родина	Дружня родина – запорука щасливої сім'ї.
3.	Bu dünyada sırtınızı her zaman dayayabileceğiniz tek şey ailenizdir	Дерево тримається корінням, а людина сім'єю	Єдине, на що ти завжди можеш покластися в цьому світі, це твоя сім'я
4.	İçinde saygı ve sevginin hakim olduğu ev, küçük de olsa hiç bir zaman dar gelmez	Де добрі люди, там хата не тісна	Дім, в якому панує повага і любов, ніколи не буває тісним, навіть якщо він маленький
5.	Ailesine bağlı olan, vatanına da bağlı olur	Хто вірний родині, той вірний і Батьківщині	Любити і шанувати свою рідну землю, як і сім'ю
6.	Vatanınızın için kan, arkadaşınız için gözyaşı, ama ileniz için ter dökün	Кров за свою країну; сльози за свого друга, але в піт за свою країну	Дуже сильно любити свою країну, бути готовим віддати за неї життя
7.	Ana baba eline bakmak	Жити на всьому готовому	Перебувати на повному забезпеченні у когось
8.	Ana baba günü	Стріляний горобець	Небезпечна ситуація
9.	Anamın ekmeğine kuru, ayranına duru demem	Нема цвіту кращого від маківочки, нема роду милішого від матіночки	Кажуть про людину, яка завжди залишиться найріднішою, не зважаючи на скрутне становище
10.	Anamdan emdiğim süt burnumdan geldi	Ганяти як солоного зайця	Виконуючи якусь роботу, дуже втомитися

			або зазнавати великих труднощів
11.	Anası ağlamak	Ведмежа послуга	Зазнавати труднощів самому або завдавати великих проблем іншому
12.	Anası Kadir gecesi doğurmuş	Народитися в сорочці	Так кажуть про тих, кому пощастило уникнути загибелі чи великої біди, кому таланить у житті
13.	Anasının gözü	Шахрай	Людина, яка здатна обманути будь-кого
14.	Anasının ipini pazarda satmak	Продати рідну матір	Людина, від якої можна чекати будь-яку підлість
15.	Ana yüzüne hasret olmak	Розлука	Відчувати материнську тугу через довгу розлуку
16.	Ana gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz	Немає коханої, такої як мати, немає краю, такого як Багдад	Мати всією душею віддана своїм дітям, не буває друга, ближчого за неї
17.	Analı kuzu, kınalı kuzu	Ягня, що має мати – це ягня, пофарбоване хною	Дитина, у якої красива і здорова мама, завжди доглянута, здорова, спокійна і щаслива
18.	Analar neler doğurur	Кого тільки не народжує мати!	Дуже сильна, працьовита, успішна людина
19.	Dokuz ay anasının karnında nasıl sabretmiş?	Хто спішить, той людей насмішить	Кажуть про людина, яка робить все поспіхом
20.	Aç, anansa (atansa) da kaç	Голод не тітка	Людина, яка у скрутні часи може завдати шкоди навіть найближчому
21.	Atadan babadan görmek	Бачити від батька-предка	З покоління в покоління
22.	Ata malı mal olmaz, kendin kazanmak gerek	Майно батька не рахується, потрібно заробити самому	Майно, залишене від батька, не є постійним, воно швидко закінчується; власне майно – це те, що отримане його власною роботою
23.	Ata dostu oğula mirastır	Предок – спадок	Батькові друзі – це як

		для сина	спадок, який залишив наш батько, вони піклуються про нас і у скрутну хвилину допомагають нам
24.	Atalar sözünü tutmayanı yabana atarlar	Предки відносять до чужих тих, хто не дотримується своєї обіцянки	Ті, хто не дотримується своїх обіцянок, марно існують.
25.	Atasını tanımayan Allah'ını tanımaz	Той хто не знає свого предка, не знає Бога	Потрібно паво жати свої батьків
26.	Baba mirası yanan mum gibidir	Батьківський спадок схожий на свічку, що згорає	В житті можна втратити усе, якщо нічого не робити
27.	Baba – evin reisi	Батько – голова дому	Чоловік – голова сім'ї
28.	Babalarımı ayağa kaldırma	Не піднімай на ноги моїх батьків, тобто предків	Втрачати рівновагу; втрачати самовладання
29.	Babasının hayrına mı?	На благо його батька?	Хіба немає якоїсь вигоди? Сподіватися на що-небудь, переслідуючи певну вигоду
30.	Baba adam	Людина-батько	Приємний, симпатичний, привабливий чоловік
31.	Babanın canı için	Заради душі батька	Зробити щось заради певної мети
32.	Babacan adam	Людина з душею батька	Добродушний
33.	Baba koruk yer, oğlunun dişi kamaşır	Батько їсть зелені неспілі фрукти, а син осковину	Який дуб, такий тин; яка гребля, такий млин; який батько, такий син; який кущ, така й хворостина, який батько, така й дитина
34.	Babanın (atanın) sanatı oğluna mirastır	Ремесло батька - спадщина для сина	Дитина ще в маленькому віці волею-неволею проявляє інтерес до ремесла батька

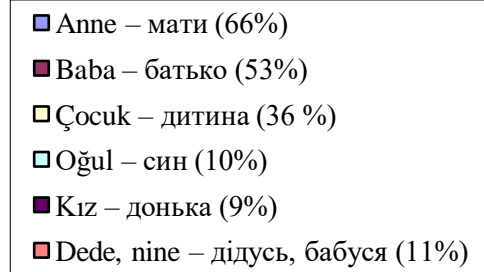
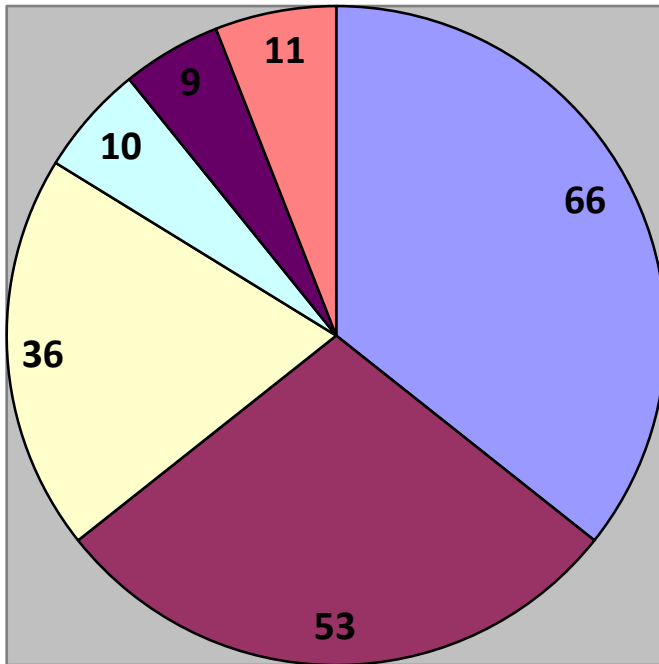
35.	Baba akıyla adam adam olamaz	Одним батьківським розумом людиною не станеш	Чужим розумом не проживеш.
36.	Baba hindi	Індик як батько	Жити мов у бога за пазухою
37.	Para babası	Грошовий батько	Грошей кури не клюють
38.	Babadan adamlık değil, mirask alır	Від батька залишається не людська гідність, а спадок	Спадоковість
39.	Babadan kalan malın kıymeti bilinmez	Добру, що залишився від батька ціни не знають	Спадковість
40.	Baba ocağı / yurdu	Батьківський вогнище	Будинок, що залишився від батька, діда; батьківський дім; батьківщина, земля
41.	Baba düşmanı, oğul dostu olmaz	Ворог батька не може стати другом синові	Твій друг – мій дуг, твій ворог – мій ворог
42.	Babana rahmet	Молитва в ім'я твого батька	Те, що ти говориш – вірно. Я такої ж думки
43.	Babasına rahmet okumak	Молитися про чиємусь померлого батька	Думати добре про будь-кого
44.	Baba ayıgıt adam	Людина батько / джигіт	Сильний, хоробрий, міцної статури чоловік
45.	Baba mirası yanan mum gibidir	Батьківський спадок схожий на свічку, що згорає	У житті можна втратити усе, якщо нічого не робити
46.	Baba mirası mum gibi çabuk söner	Батькове спадок згорає швидко, як свічка	Жити чужим <i>розумом</i> ; перенестися на чужий <i>розум</i> ; <i>не</i> <i>мати</i> своєї голови на в'язах
47.	Baba hindi gibi kabarmak	Насупитися як батько-індик	<i>Надувся</i> , як тісто в кориті, ходить, як <i>індик</i> переяславський, і півень на своєму смітті

			гордий, хвалений борщ надвір виливають
48.	Babasının kızı	Батькова дочка	Дівчина, яка в усіх аспектах схожа на свого батька.
49.	Bunu babam da bilir	Це і мій батько знає	Написано чорним по білому
50.	Bunu babam da yapar	Це і мій батько зробить	Нема нічого простішого від цього
51.	Bektaşlı babası	Батько Бекташи	Шейх (голова) ордена Бешекташи.
52.	Gece yağar günüz uçar, yıl düzgünlüğü; baba söyler kadın susar, ev düzgünlüğü	Вночі пролліє, вдень випарується – такий порядок у природі; чоловік каже, жінка замовкає – такий порядок у домі	Батько в домі хазяїн.
53.	Her sakallıyı babası sanmak	Вважати кожного бородатого своїм батьком	Не довіряй першому-кращому, довіряй але дивись кому
54.	Hababam (ha)!	Нуж бо батько, давай!	Не покладати рук, набивати мозолі
55.	Hık demiş babasının burnundan düşmüş	Як дві краплі води	Бути дуже схожим одне на одного
56.	Öksüzler babası	Батько для сиріт	Захисник сиріт, самотніх людей; батько для бідняків
57.	Ölmüş olan babanın ruhunu şad etmek için	Заради душі померлого батька	Зробити щось заради певної мети
58.	Var babana selam söyle	Скажи привіт своєму батькові, тобто далекому предку	Подалі від гріха
59.	Ahret kardeşi	Жінки – як сестри	Схожі одне на одного (про жінок)
60.	Kardeş kardeşin ne öldüğünü ister, ne onduğunu	брат не бажає своєму братові ні смерті, ні одужання	Брат не бажає, щоб рідна йому людина потрапила у скрутне становище, але він також не бажає, щоб

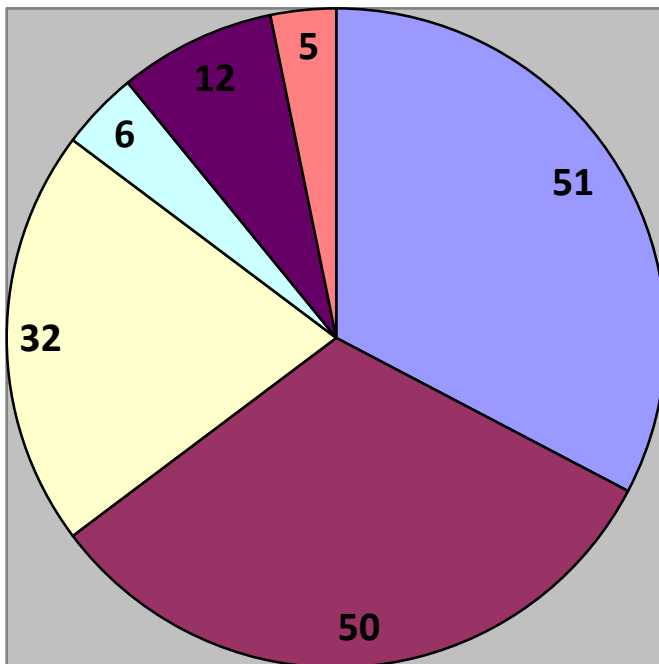
			брат мав великі успіхи в житті;
61.	Kardeşçe taksim	Поділ по-братськи	Поділ за принципом рівності: по-братськи.
62.	Çocuktan haberi al	Дізнайся у дитини	Вустами немовляти говорить істина
63.	Doğmadık çocuğa kıyafet biçilmez	Хто спішить, той людей насмішить	Не потрібно заздалегідь готуватися до події, яка не відомо чи відбудеться
64.	Bebek gül gibi	Золота молодь	Розбещена дитина, всі забаганки якої виконуються
65.	Evlat acısı gibi içine çökmek	Занурюватися в себе як дитина від болю	Дуже засмутитися у зв'язку з чимось; брати близько до серця
66.	Evlâdın mı var, derdin var	Якщо ти маєш дитину, значить ти маєш проблеми	Виховувати дітей настільки приємна, настільки й складна справа;
67.	Hayırlı babanın hayırsız evlâdı	Поганий син хорошого батька	Сім'я хороша, правильна, а дитина погана; в сім'ї не без виродка
68.	İyi evlât babayı vezir, kötü evlât rezil eder	Хороша дитина робить свого батька візиром, а погана дитина – ганьбить	Хороша дитина знає, як порадувати сім'ю своїми досягненнями. Погана дитина не замислюючись про авторитет своєї сім'ї.
69.	Buğdayım var deme ambarına girmeyince, oğlum var deme yoksulluğu görmeyince	Пшениця, поки залишається на полі, може бути знищена внаслідок несподіваного стихійного лиха, але після жнив у коморі врожай стає надбанням людини.	Синові легко виконувати свої синівські обов'язки у благополучний час, найголовніше – не забувати про батька у скрутний момент
70.	Deli kızın çeyizi	Придане дурній дочці	Демонстрація безглуздих, недоречних речей
71.	Oğlan atadan öğrenir sofra açmayı,	Син дізнається	У сім'ї у вихованні сина

	kız anadan öğrenir dikiş dikmeyi	Від батька як приймати гостей, дочка дізнається від матері як шити	основну роль грає батько, а матір навчає усьому свою доньку. Тому син все корисне дізнається від батька, а дочка – від матері
--	----------------------------------	--	---

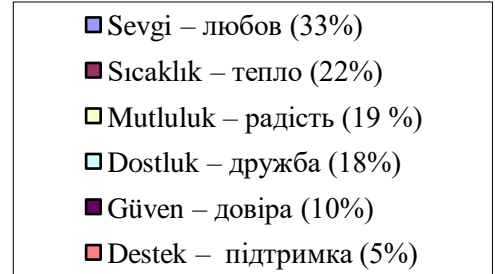
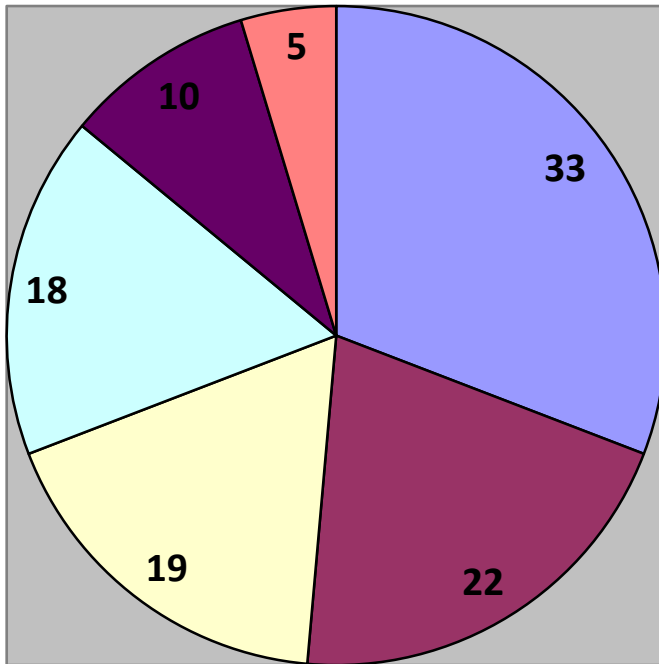
Результати опитування серед турків, що стосується членів сім'ї

Результати опитування серед українців, що стосується членів сім'ї

Результати опитування серед турків, що стосується емоційного образу сім'ї

Результати опитування серед українців, що стосується емоційного образу сім'ї

